

ЗАВЖДИ З НАРОДОМ

(Зв'язки Ілліча з Сумщиною)

О. О. Воскресенський, Є. Ю. Маленко

Вже в перші роки революційної діяльності В. І. Леніна разом з ним працювали видатні революціонери України, в тому числі й Сумщини, які боролися під його керівництвом за створення марксистської партії в Росії, за звільнення трудящих від гніту поміщиків і капіталістів.

* *

*

Одним з перших жителів Сумщини, якому пощастило працювати з В. І. Леніним, був Степан Іванович Радченко, що народився 7 лютого 1869 р. в Конотопі. Після закінчення Київського реального училища в 1887 р. він вступив до Петербурзького технологічного інституту. Тут під впливом марксистської літератури він у 1890 р. став членом гуртка студента-технолога Р. Є. Класона, де познайомився з Н. К. Крупською. У 1891 р. Радченко переходить до гуртка М. І. Бруснева. Гурток проіснував недовго: більшість його членів була заарештована, заслана у віддалені губернії під нагляд поліції. Радченку вдалося уникнути арешту. У 1892 р. він організував марксистський гурток з студентів Технологічного інституту¹. Восени 1893 р. на зборах членів гуртка Г. Б. Красін читав свій реферат «Питання про ринки». В ході обговорення реферату з різкою критикою народницької теорії про неможливість розвитку капіталізму в Росії виступив В. І. Ленін. За ініціативою В. І. Леніна члени гуртка почали глибоко вивчати твори Маркса і Енгельса з позицій російської дійсності. Разом з іншими С. І. Радченко, за порадою В. І. Леніна, написав економічний реферат по одному з питань розвитку капіталізму в Росії на основі матеріалів Чернігівської і Полтавської губерній.

В ці роки С. І. Радченко брав активну участь у виданні творів В. І. Леніна. Зокрема, в 1894 р. він забезпечив друкування першого видання роботи «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?» Разом з В. І. Леніним він входив до складу редакції збірника «Матеріали до характеристики господарського розвитку в Росії», в якому друкувалася праця В. І. Леніна «Економічний зміст народництва і критика його в книзі П. Струве», що вийшла у світ у 1895 р.

На квартирі С. І. Радченка під керівництвом В. І. Леніна часто проходили нелегальні збори і наради членів марксистських гуртків. На одній з таких нарад, яку провадив В. І. Ленін, в листопаді 1895 р. було прийнято рішення про організацію Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». На зборах було створено Бюро організації Союзу на чолі з В. І. Леніним і керівну центральну групу, до якої увійшли, крім членів Бюро, ще 12 чоловік, в тому числі С. І. Радченко. За пропозицією В. І. Леніна кожен член Центральної

¹ История Коммунистической партии Советского Союза в шести томах, т. 1, М., 1964, стор. 192.

групи виконував певні обов'язки. Так, на С. І. Радченка і його дружину Л. М. Радченко були покладені всі фінансові справи і зв'язки з гуртками революційно настроєної інтелігенції¹.

У 1895 р. поліція заарештувала В. І. Леніна і велику групу членів «Союзу боротьби». В цей важкий час особливо яскраво виявився у С. Радченка талант організатора. За короткий строк він знаходить нові конспіративні квартири, відновлює зв'язки з соціал-демократичними організаціями в інших містах, налагоджує транспортування нелегальних видань. Молодий революціонер блискуче справився з цією колосальною роботою. У наступному році він бере активну участь у грандіозному страйку текстильників Петербурга. Але дальша його робота була припинена в зв'язку з арештом в ніч на 11 серпня 1896 р. У тюрмі С. І. Радченко зустрівся з В. І. Леніним, який з допомогою тюремної азбуки дав йому цінні поради, як триматися під час слідства. Завдяки виконанню вказівок В. І. Леніна він через чотири місяці вийшов з тюрми і приступив до революційної роботи².

В 1898 р. як представник Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» С. І. Радченко був делегатом Першого з'їзду РСДРП в Мінську, де його обрали членом Центрального Комітету партії. В ці роки він веде рішучу боротьбу проти «економістів», палко відстоює ленінські позиції, надсилає В. І. Леніну необхідну літературу для роботи над геніальним твором «Розвиток капіталізму в Росії»³.

С. І. Радченко був одним з найкрупніших представників тодішнього соціал-демократичного руху в Петербурзі. Він зарекомендував себе освіченим марксистом. В оригіналах С. І. Радченко прочитав найважливіші твори наукового соціалізму.

З великою радістю зустрів С. І. Радченко повернення В. І. Леніна з заслання. В кінці березня — на початку квітня 1900 р. він приїхав у Псков до В. І. Леніна, де взяв участь у нараді, на якій Володимир Ілліч виклав свій план створення марксистської партії в Росії.

Виконуючи завдання «Искры», С. І. Радченко, маючи великий досвід конспіративної роботи, склав план розповсюдження іскрівської літератури в Росії. В. І. Ленін, ознайомившись з цим планом, у квітні 1901 р. писав йому: «Ваш спосіб поширення літератури цілком схвалюємо і радимо суворо додержуватись його, не слухаючи нічиїх порад і намов»⁴. Одночасно В. І. Ленін просить С. І. Радченка побільше направляти своїх людей в Берлін за іскрівською літературою для розповсюдження її в Росії»⁵.

Кипуча революційна робота С. І. Радченка була перервана арештом в ніч з 3 на 4 грудня 1901 р. Після перебування в тюрмах Петербурга, Москви, Києва його заслали на п'ять років у Вологодську губернію. Але й на засланні С. І. Радченко не залишає революційної діяльності, виступає перед політичними засланнями з доповідями, пише реферати. Коли в Росії почалася перша буржуазно-демократична революція, він у жовтні 1905 р. приїздить до Москви, щоб закупити зброю для робітників Вологди.

Внаслідок перебування в тюрмах і особливо на засланні здоров'я С. І. Радченка різко погіршало. 10 серпня 1911 р. він помер.

¹ История Коммунистической партии Советского Союза в шести томах, т. I, стор. 223.

² Воспоминания о В. И. Ленине, т. II, М., Госполитиздат, 1969, стор. 20—21.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 37, стор. 33.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 36, стор. 49.

⁵ Там же.

Активну участь у боротьбі за здійснення ленінського плану створення марксистської партії в Росії взяв молодший брат С. І. Радченка — Іван Іванович Радченко, відомий під іменами «Аркадій», «Брат директора», «Касьян».

У зв'язку з арештом в ніч на 8 лютого 1902 р. великої групи членів Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», а також іскрівської групи і членів студентських організацій редакція «Искры» зосередила більшість своїх зв'язків у І. І. Радченка. Йому належить велика заслуга в справі реорганізації Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», керівництво в якому тоді захопили «економісти». В результаті проведеної І. І. Радченком роботи комітет «Союзу боротьби» поступово переходить на ленінські позиції. За його ініціативою «Союз боротьби» обрав комісію, доручивши їй виробити план організації, централізованої в дусі Леніна¹.

В. І. Ленін у листі до І. І. Радченка 3 липня 1902 р. поздоровив його та інших агентів «Искры» з величезним успіхом. «Ця справа може стати поворотним пунктом в *усьому* нашому русі, і тому довести цю реорганізацію до кінця — найважливіше і найнастійніше завдання»².

16 липня І. І. Радченко, одержавши листа від В. І. Леніна, писав йому: «Дорогий друг і високошановний товариш! Передусім від себе і своїх друзів посилаємо Вам подяку за поздоровлення з успіхом, котрим зобов'язані Вам. Ми йдемо за Вами і від всієї душі бажаємо процвітання Ваших сил для всього нашого руху»³.

9 липня 1902 р. В. І. Ленін пише третій лист, в якому дає рекомендації І. І. Радченку, як треба боротися проти «економістів», щоб добитися дальшого згуртування передових робітників навколо «Искры».

16 липня 1902 р. В. І. Ленін знову звертається до І. І. Радченка: «Дорогий друже! Нас дуже порадувало Ваше повідомлення про бесіду з робітниками. Нам аж надто рідко доводиться одержувати такі листи, які дійсно додають масу бадьорості... Мене особисто дуже цікавить при цьому, — писав далі В. І. Ленін, — як поставляться робітники до «Що робити?», бо відзивів робітників я не одержував»⁴.

20 липня 1902 р. І. І. Радченко в своєму листі до редакції «Искры», відповідаючи на запитання В. І. Леніна, підкреслив величезне значення геніальної твору В. І. Леніна «Що робити?» для боротьби за створення марксистської партії в Росії: «Всюди оперую ленінським плугом, як найкращим, найпродуктивнішим оброблювачем ґрунту. Він прекрасно здирає кору рутини, розпушує ґрунт, обіцяючи родити злаки. Раз зустрічаються на шляху плевели... він завжди знищує їх з коренем»⁵. Таку високу оцінку від імені робітників дав праці В. І. Леніна «Що робити?» на світанку ХХ ст. революціонер-більшовик І. І. Радченко.

Виконуючи доручення В. І. Леніна про створення організаційного комітету для підготовки II з'їзду РСДРП, І. І. Радченко разом з іншими агентами «Искры» розгорнув активну діяльність, в результаті якої на нараді в Пскові 2 — 3 листопада 1902 р. було створено Організаційний комітет у складі І. І. Радченка, Г. М. Кржижановського, О. М. Лепшинського, Ф. В. Ленгніка та ін.⁶.

¹ «Вопросы истории КПСС», 1964, № 2, стор. 117.

² В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 148.

³ «Вопросы истории КПСС», 1964, № 2, стор. 118.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 36, стор. 84.

⁵ История Коммунистической партии Советского Союза в шести томах, т. 1, стор. 380.

⁶ Там же, стор. 440.

За дорученням редакції газети «Искра» І. І. Радченко провадив велику роботу по реорганізації транспортування і розповсюдження марксистської літератури, зокрема газети «Искра». В 1902 р. він неодноразово виїздив з Петербурга до Полтави, Самари, Пскова, Смоленська, Баку та інших міст, де зустрічався з представниками соціал-демократичних організацій, вів з ними переговори про розповсюдження іскрівської літератури, створення підпільних складів для її збереження, подавав їм практичну допомогу.

Один з цих підпільних складів І. І. Радченко створив у рідному Конотопі, в будинку свого далекого родича художника іконописної майстерні В. І. Лисенка. Організація іскрівського складу в Конотопі відіграла важливу роль у дальшому піднесенні революційного руху на Сумщині. Передові робітники Конотопа, з якими І. І. Радченко встановив зв'язки, з великим інтересом читали й поширювали лєнінську «Искру» та іншу марксистську літературу¹.

Під впливом лєнінської «Искры» та в результаті великої організаторської роботи, яку провели брати Радченки, в першій половині 1902 р. відновила свою діяльність Конотопська соціал-демократична організація². В цей же час були також утворені соціал-демократичні організації в Шостці, Сумах, Ромнах, Путивлі та інших містах.

Враховуючи зростаючий інтерес робітників до марксистської літератури, агенти «Искры» за ініціативою В. І. Лєніна почали організовувати в Росії підпільні друкарні, в яких передруковувалися окремі твори В. І. Лєніна, газета «Искра», видавалися листівки і прокламації. За участю І. І. Радченка було створено першу в Росії іскрівську друкарню в Кишиневі, відновлено роботу Бакинської друкарні, налагоджено роботу нелегальної друкарні в Нижньому Новгороді.

За завданням лєнінської газети «Искра» І. І. Радченко провів значну роботу по відновленню зв'язків редакції з місцевими соціал-демократичними організаціями, допомагав членам партії, які виїздили з Росії за кордон або за завданням редакції «Искры» приїздили в Росію, виконував багато інших відповідальних партійних доручень.

Ось чому В. І. Лєнін так високо оцінював революційну діяльність І. І. Радченка, постійно виявляв турботу про нього. У розмові з представником Петербурзького Комітету РСДРП В. П. Краснухою в Лондоні в 1902 р. В. І. Лєнін заявив: «Аркадія Ви повинні зберегти, Ви нам за нього відповідаєте, і ми Вас віддамо під суд, якщо Ви його не виженете з Пітера до арешту»³.

Кипуча діяльність І. І. Радченка не давала спокою поліції. Незважаючи на всі заходи обережності й конспірації, в листопаді 1902 р. І. І. Радченка було заарештовано і після восьмимісячного перебування в Петропавлівській фортеці вислано на п'ять років в далеку Якутію.

В 1905 р. І. Радченко тікає із заслання і знову веде напружену партійну роботу, виконує важливі доручення В. І. Лєніна. В 1905—1906 рр. він працює в Московській партійній організації, потім завідує конторою Петербурзького видавництва «Наша мысль» та друкарні «Дело», де друкувалася нелегальна політична література. Одночасно він здійснював партійну роботу за Невською заставою, де його добре знали робітники⁴.

¹ Центральний державний історичний архів УРСР (далі ЦДІА УРСР), ф. 317, од. зб. 1917, арк. 8—9.

² «Вопросы истории КПСС», 1963, № 10, стор. 115.

³ «Вопросы истории КПСС», 1964, № 2, стор. 119.

⁴ «Український історичний журнал», 1964, № 5, стор. 119.

У 1908 р. внаслідок поліцейських переслідувань І. І. Радченко виїхав до Баку, а згодом був змушений переїздити з одного міста до іншого. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції він приїхав до Петрограда і зразу ж направився в Смольний. З великим хвилюванням переступив старий підпільник поріг ленінського кабінету. Теплою і зворушливою була його зустріч з В. І. Леніним.

За рекомендацією В. І. Леніна І. І. Радченко був призначений головою Головного торф'яного комітету Вищої Ради народного господарства. Пізніше він працював заступником народного комісара по зовнішній торгівлі, а потім — заступником голови Вищої Ради народного господарства.

У автобіографії, написаній в 1927 р., І. І. Радченко з великою теплотою писав про Володимира Ілліча: «Всі ці роки, до його останньої хвороби, сповнені живих і яскравих вражень про нього — і як про чутливу, вдумливу людину, товариша, і як про великого організатора найвеличнішої в світі революції. На всьому моєму важкому шляху по подоланню господарської розрухи мені завжди допомагав його живий інтерес до справи в усіх навіть дрібницях, його поради й вказівки, його постійна перевірка і підтримка — і усні, і письмові. Важко стало працювати без його допомоги і керівництва... Але кінець-кінцем ми все ж навчилися працювати без нього, виконуючи його заповіти, зводячи будову так дорогого йому майбутнього комунізму»¹.

Життя І. І. Радченка трагічно обірвалося 1 травня 1942 р. До останнього подиху він залишався вірним сином ленінської партії, відданим справі боротьби за комунізм. Після XX з'їзду КПРС його ім'я знову зайняло належне місце в сузір'ї імен старої більшовицької гвардії, вихованої В. І. Леніним.

Велике щастя випало на долю уродженця міста Шостки Миколи Олександровича Алексеева, члена Комуністичної партії з 1897 року. Він протягом багатьох років працював разом з В. І. Леніним. У 1921 р. В. І. Ленін писав про М. О. Алексеева: «Я знаю його з 1902 року, з Лондона, де разом працювали в *«Искре»*. Дуже освічений марксист, більшовик і на диво добросовісний до виконання свого обов'язку товариш»².

Ще студентом Петербурзького університету М. О. Алексеев таємно вивчав *«Капітал»*, відвідував засідання марксистських гуртків, де й почув вперше ім'я В. І. Леніна. На початку 1898 р. поліція заарештувала його і вислала до Вятської губернії, звідки він утік за кордон. Протягом 1900 — 1905 рр. Алексеев жив у Лондоні. Тут в 1902 р. він уперше зустрівся з В. І. Леніним і під його безпосереднім керівництвом вдосконалював свою майстерність революціонера ленінського типу. В перші тижні приїзду в Лондон В. І. Ленін користувався його квартирою для засідань, зустрічей з агентами *«Искры»*. На адресу М. О. Алексеева йшли листи й кореспонденції для Ілліча³.

М. О. Алексеев разом з В. І. Леніним брав активну участь у випуску газети *«Искра»*, разом з ним відвідував збори й мітинги англійських робітників, допомагав Н. К. Крупській вести листування з іскрівськими організаціями Росії.

Після II з'їзду РСДРП М. О. Алексеев став представником більшовиків Росії в Лондоні. Пізніше він допомагає В. І. Леніну вести підготовку до III з'їзду, на якому його було обрано секретарем з'їзду. Під впливом В. І. Леніна одночасно з роботою по виданню більшовицьких

¹ *«Правда»*, 27 жовтня 1964 р.

² В. І. Ленін. Твори, т. 45, стор. 295.

³ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 37, стор. 579—580.

газет М. О. Алексеев переклав з англійської на російську мову працю К. Маркса і Ф. Енгельса «Революція і контрреволюція в Німеччині»¹.

У період революції 1905 — 1907 рр. він приїздить до Петербурга, де здійснює велику пропагандистську роботу. В 1908 р. в Петербурзі вийшла в світ книга К. Маркса «Критика Готської програми» в перекладі російською мовою, який зробив М. О. Алексеев. Пізніше М. О. Алексеев повертається до своєї професії лікаря. Але працюючи в медичних закладах Іркутська, він не залишає революційної діяльності.

М. О. Алексеев — активний учасник Жовтневої революції, в перші дні Радянської влади боровся на фронті з колчаківцями. В 1921 р. за пропозицією В. І. Леніна його відкликають з Сибіру для роботи в Москві. Тут він працював у Головополітпросвіті, Комінтерні, викладав історію партії в другому Московському університеті, працював у секретаріаті ЦК ВКП(б), Торгпредстві СРСР в Лондоні і т. д. М. О. Алексеев був делегатом XXII з'їзду КПРС.

17 листопада 1963 р. в день 90-річчя з дня народження М. О. Алексееву Указом Президії Верховної Ради СРСР було присвоєно почесне звання Героя Соціалістичної Праці².

Один з найстаріших діячів російського революційного руху, представник ленінської гвардії, член КПРС з 1899 р. Петро Іванович Воеводін народився в 1884 р. в місті Сумах в сім'ї робітника³. На революційний шлях боротьби П. І. Воеводін вступив 15-річним юнаком, коли працював учнем вагранника на машинобудівному заводі в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). Тут він вступив до марксистського гуртка, неодноразово зустрічався з видатним діячем партії І. В. Бабушкіним.

Після II з'їзду П. І. Воеводін рішуче став на сторону більшовиків. Він активний учасник першої російської революції, був начальником бойової дружини і членом Саратовського комітету РСДРП. Пізніше він працював у більшовицьких організаціях Чити, Омська, Златоуста. За активну участь в революційному русі його неодноразово заарештовували і саджали в тюрму. Після чергового арешту в 1912 р. П. І. Воеводін тікає за кордон — в США, звідки в 1913 р. повертається до Баку. Тут його знову заарештовують і висилають в Наримський край⁴.

Після перемоги Жовтневої революції П. І. Воеводіна обрали головою крайової Ради Західного Сибіру і Уралу, а потім він працював головою Раднаргоспу Західного Сибіру. В роки громадянської війни П. І. Воеводін як член ВЦВК і уповноважений ЦК РКП(б) був на фронтах громадянської війни. Пізніше він бере активну участь в пропаганді ленінського плану електрифікації країни, був обраний заступником голови науково-технічного товариства електрифікації СРСР, а потім працював у галузі культурного будівництва.

У період 1921 — 1922 рр. П. І. Воеводін неодноразово зустрічався з В. І. Леніним, виконував його доручення, був стійким пропагандистом ленінської лінії партії.

Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили революційні заслуги П. І. Воеводіна, нагородивши його в 1954 р. орденом Леніна, а в 1964 р. йому було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці⁵. П. І. Воеводін помер 25 листопада 1964 р.

¹ Газ. «Ленінська правда», орган Сумського обкому КП України, 22 листопада 1968 р.

² «Правда», 17 листопада 1963 р.

³ Там же, 28 листопада 1964 р.

⁴ Там же.

⁵ Там же.

Житель міста Кролевець Василь Власович Роменець (1889—1957 рр.) з перших днів після перемоги Лютневої революції включається в активну громадську роботу. Трудящі міста виявили йому високе довіря — обрали головою Кролевецької Ради робітничих і солдатських депутатів. У червні 1917 р. він виїхав в Петроград — центр революційних подій. Тут, біля палацу Кшесинської, В. В. Роменець вперше слухав промову великого вождя В. І. Леніна. Згодом йому пощастило в складі делегації моряків-балтійців бути на прийомі у В. І. Леніна. За пропозицією В. І. Леніна ЦК партії направив В. В. Роменця в Севастополь, де його обрали членом Севастопольської Ради військових і робітничих депутатів. У серпні 1917 р. В. В. Роменець вступив до Комуністичної партії. Він користувався великим авторитетом серед матросів, які восени 1917 р. обрали його головним комісаром Чорноморського флоту. У зв'язку з наступом Каледіна В. В. Роменець провів велику роботу по мобілізації матросів-чорноморців на боротьбу з ворогом.

На початку грудня 1917 р. В. В. Роменець виїхав до Петрограда для доповіді Морському комісаріату про становище на флоті і півдні країни. Тут він знову зустрівся з В. І. Леніним, який уважно вислухав розповідь В. В. Роменця. За рекомендацією Леніна його призначили тимчасовим командуючим Чорноморського флоту¹.

Зимою 1918 р. В. В. Роменець знову був викликаний в Петроград. На цей раз йому пощастило в Смольному розмовляти з В. І. Леніним протягом сорока хвилин. Згадуючи про цю незабутню зустріч, В. В. Роменець пізніше писав: «Вийшов я від Леніна, треба признатись, спітнілий, але зате скільки сил, скільки енергії з'явилося після зустрічі з ним!... Ленін схвалив наші дії! Це окрило чорноморських більшовиків у їх боротьбі за справу партії, за справу Леніна»².

У зв'язку з переходом флоту на комплектування за вільним наймом Раднарком РРФСР призначив В. В. Роменця комісаром по проведенню демобілізації і укомплектуванню Чорноморського флоту. Пізніше, після виконання наказу В. І. Леніна про потоплення кораблів Чорноморського флоту в червні 1918 р., він став комісаром Кубансько-Чорноморської республіки. В 1919 — 1920 рр. він боровся проти Денікіна і Врангеля на Україні, а в 1921 р. був комісаром штабу артилерійської оборони Кавказького узбережжя³.

В роки соціалістичного будівництва і під час Великої Вітчизняної війни працював на відповідальних партійних і громадських посадах.

Серед тих, кому випало щастя безпосередньо виконувати розпорядження В. І. Леніна, був уродженець села Загребелля Конотопського повіту член КПРС з 1904 р. Степан Авксентійович Сова-Степняк. Працюючи в Конотопських головних залізничних майстернях, С. А. Сова-Степняк бере активну участь у першій російській революції. За революційну діяльність С. А. Сова-Степняк зазнав численних арештів, заслань, але неодмінно повертався до партійної роботи.

Після повалення самодержавства С. А. Сова-Степняк з новою енергією поринає в революційну діяльність. Як командир полку він брав участь у боротьбі за владу Рад в Москві, потім працював головою Московської військової Ради, що керувала гарнізоном, його обирають членом військово-революційного комітету, членом Московської Ради і секретарем солдатської секції цієї Ради⁴.

¹ С. Семин, А. Никитина. Посланцы Ленина. Симферополь, 1967, стор. 81.

² Там же, стор. 86.

³ Там же, стор. 88—89.

⁴ «Летопись революции», 1929, № 2, стор. 196—198.

У 1918—1919 рр. С. А. Сова-Степняк був заступником завідувачого українського відділу Наркомату в справах національностей. В цей час він неодноразово слухав ленінські промови і безпосередньо виконував вказівки вождя. Пізніше С. А. Сова-Степняк приїздить до Києва, де працює на відповідальних посадах. Після закінчення аспірантури при Інституті марксизму працював у апараті ЦК КП(б) У і в колегії Верховного суду УРСР¹.

В. І. Ленін чудово знав тяжке становище робітників і селян України в роки царизму, їх боротьбу проти поміщиків та капіталістів. У геніальному творі «Розвиток капіталізму в Росії» він наводить приклад жорстокої експлуатації робітників, особливо жінок на бурякових плантаціях Крелевецького повіту. З раннього ранку до пізньої ночі працювали жінки на бурякових плантаціях, одержуючи за свою важку роботу мізерні копійки. Умови роботи і життя були жахливі, їх позбавляли найнеобхіднішого. Жінки місяцями жили під відкритим небом, їли з одного казана. Тут же В. І. Ленін наводить лист лікаря Охтирського повіту, в якому вказувалося: «Восени початок розвитку тифу звичайно помічається у молоді, яка працює на бурякових плантаціях заможних селян Сараї, призначені для відпочинку й ночівлі робітників, у таких плантаціях дуже брудні, солома, на якій сплять, на кінець роботи перетворюється буквально в гній, бо ніколи не міняється: тут-то й розвивається вогнище зарази»².

У 1903 р. В. І. Ленін написав роботу «До сільської бідноти», де дав високу оцінку героїчній боротьбі селян Сумського, Охтирського, Лебединського, Роменського та інших повітів проти поміщицького землеволодіння весною 1902 року. Повсталі селяни «...відмикали їхні комори, ділили між собою їхнє добро, давали голодним хліб, посіяли і зібраний мужиком, — писав В. І. Ленін, — але захоплений у власність поміщиком, вимагали нового поділу землі»³.

Більшовики Сумщини, активно виступаючи за зміцнення союзу робітничого класу з селянством в роки першої революції, широко розповсюджували ленінські газети «Вперед», «Пролетарий», «Новая жизнь» а також окремі праці В. І. Леніна. Зокрема, брошура «До сільської бідноти» поширювалась у Сумах, Конотопі, Лебедині, Охтирці, Ромнах та інших містах⁴.

У Конотопі поліція кілька разів конфісковувала твір В. І. Леніна «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції». В Ромнах розповсюджувалась робота В. І. Леніна «Падіння Порт-Артура»⁵.

Партійні організації Сумщини з метою пропаганди ленінських праць передруковували їх у підпільних друкарнях окремими листівками, а потім розповсюджували серед робітників і селян. Так, Сумська група РСДРП передруковувала з газети «Вперед» статтю В. І. Леніна «Пролетаріат і селянство» у вигляді додатку до надрукованої нею першої ленінської програми партії⁶. Напередодні 1 травня 1905 р. Конотопський комітет РСДРП передрукував з газети «Вперед» статтю В. І. Леніна «Перше травня» і видав її окремою листівкою масовим тиражем. В 1906 р. Конотопський комітет партії передрукував з газети «Пролетарий» статтю В. І. Леніна «Проект звернення до виборців». Стаття була опублікована окремою листівкою тиражем 20 тисяч примірників⁷.

¹ Газ. «Ленінська правда», 9 липня 1967 р.

² В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 247.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 373.

⁴ «Український історичний журнал», 1960, № 2, стор. 83.

⁵ ЦДІА, ф. 320, од. зб. 10, арк. 24, 111.

⁶ Нариси історії Комуністичної партії України, Київ, 1964, стор. 77.

⁷ Там же, стор. 86.

У період реакції 1907 — 1910 рр., незважаючи на масові репресії царизму проти більшовицької партії та її вождя В. І. Леніна, партійні організації Сумщини одержували з-за кордону газети «Пролетарий» і «Социал-демократ», де друкувались статті Ілліча. У 1909 р. на адресу Глинської промадської бібліотеки Роменського повіту надходили з-за кордону окремі номери газет «Пролетарий» і «Социал-демократ». Газети розповсюджувались серед робітників Шостки, а також у Роменському повіті¹.

В роки нового революційного піднесення в країні широко популяризувалася серед робітників і селян Сумщини більшовицька газета «Правда», на сторінках якої В. І. Ленін часто друкував свої праці. У зв'язку з великим інтересом до газети в Сумах був відкритий спеціальний кіоск, що займався передплатою і роздрібним продажем газети «Правда». Газета «Правда» поширювалася в Шостці, Охтирці, Лебедині, Конотопі та інших містах. Під впливом ленінських праць, надрукованих у газеті «Правда», в Сумах, Конотопі, Білопільці, на Кияницькому цукровому заводі відновили роботу партійні організації.

Більшовицька «Правда» відіграла величезну роль в роботі місцевих партійних організацій Сумщини в період боротьби за встановлення і зміцнення Радянської влади.

В. І. Ленін був першим державним діячем, який користувався глибокою любов'ю всіх народів нашої країни, трудящих усього світу. Про це свідчать численні листи, телеграми і привітання, що надсилали В. І. Леніну робітники і селяни. В них вони висловлювали йому щире подяку за батьківське піклування, заявляли про готовність віддати всі сили, а коли треба, то й життя за торжество ленінізму на землі.

У телеграмі жителів містечка Тернів Лебединського повіту 1 листопада 1917 р. сказано: «Всі селяни містечка Тернів шлють вітання вождеві тов. Леніну за його щиросердну роботу на благо найбідніших селян і робітників»².

Делегати Охтирського повітового з'їзду комнезамів 17 вересня 1920 р. писали в листі В. І. Леніну: «Ми знаємо, що трудящі всього світу тепер об'єднуються навколо Комуністичної партії та її вождя товариша Леніна і близько вже час, коли об'єднаний союз робітників і селян усього світу під прапором Комуністичної партії зруйнує старий гнилий світ насильства і неправди і восторжествує світ праці, справедливості й щастя. Хай живе вождь світової революції товариш Ленін»³.

У численних листах і телеграмах трудящі Сумщини вважали своїм обов'язком розповісти любимому вождю про перші кроки соціалістичного будівництва. В день п'ятих роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції трудящі селища Ямпіль з великою радістю доповідали В. І. Леніну про відкриття дитячого будинку для дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронтах громадянської війни⁴. В телеграмі Першої робітничої конференції залізничників Конотопського відділення від 23 лютого 1923 р. делегати доповідали В. І. Леніну про свої перші успіхи у відбудові залізничного транспорту⁵.

Прикладом всенародної любові до вождя Комуністичної партії В. І. Леніна є обрання його почесним головою майже всіх зборів, мітингів, конференцій і з'їздів, що відбулися на Сумщині. Учасники зборів представників більшовицьких організацій Сумського повіту 24 траз-

¹ ЦДІА УРСР, ф. 320, од. зб. 1068, арк. 152—154; од. зб. 1069, арк. 29—30.

² Газ. «Донецкий пролетарий», 12 листопада 1917 р.

³ Трудящі України В. І. Леніну. Збірник документів. Київ, 1960, стор. 56.

⁴ Там же, стор. 186.

⁵ Там же, стор. 241.

ня 1919 року прийняли рішення «...обрати почесним головою зборів В. І. Леніна за його велику працю, спрямовану на відродження людства»¹.

30 грудня 1923 р. делегати Першого окружного з'їзду Рад Конотопщини ухвалили обрати почесним головою з'їзду В. І. Леніна і надіслати йому вітальну телеграму. Подібних прикладів можна навести дуже багато.

Трудащі Сумщини присвоювали ім'я любимого вождя підприємствам, першим колективним господарствам на селі, культурно-освітнім закладам. Навесні 1919 р. селяни-бідняки села Соснівки і містечка Батурин Конотопського повіту організували перші сільськогосподарські комуні, яким було присвоєно ім'я В. І. Леніна. В ті дні газета «Правда», повідомлюючи на своїх сторінках про організацію цих комун, підкреслювала, що ленінська «...ідея колективного господарства починає цікавити широкі маси селян»².

Трудащі Сумщини, як і всієї країни, виявляючи велике піклування про життя В. І. Леніна, з радістю зустріли у вересні 1922 р. звістку про його одужання після тяжкої хвороби. 20 вересня делегати XVI комсомольської конференції Глухівського повіту надіслали телеграму В. І. Леніну, в якій говорилося, що молодь «палко поздоровляє вождя пролетарської революції з одужанням, шле йому полум'яний привіт»³.

Робітники Крелевецького механічного заводу, обговоривши на своїх зборах радісну звістку про те, що В. І. Ленін після хвороби знову приступив до роботи, надіслали йому вітальну телеграму, в якій висловлювали надію, що «...товариш Ленін ще попрацює в справі повалення світового капіталізму і відбудови нашої вільної промисловості»⁴.

Делегати Конотопської районної конференції голів фабрично-заводських комітетів робітників цукрової промисловості в своїй телеграмі 29 грудня 1922 р. передавали палкий привіт «...любимому, великому вождеві пролетаріату (всього) світу Володимиру Іллічу. Користуючись нагодою, поздоровляємо Вас з одужанням від хвороби, що подавала багато сподівань нашим ворогам, і даємо обіцянку від імені всіх робітників і службовців-цукровиків ...напружити всі сили, волю і розум для піднесення промисловості. Хай живе Ілліч на страх ворогам!»⁵.

10 березня 1923 р. почався третій, найсерйозніший приступ хвороби В. І. Леніна. Коли про це стало відомо трудащим Сумщини, в Москву на ім'я вождя пішли десятки листів і телеграм, сповнених тривоги і надій на швидке видужання В. І. Леніна. 18 березня слухачі сумських курсів червоних командирів писали в листі до В. І. Леніна: «Ми з тривогою стежимо за цими днями, коли знову підірвались Ваші сили, і наполегливо вимагаємо більш дбайливого ставлення до такої дорогоцінності, як Ваше життя і здоров'я... Бажаємо Вам відновлення всіх сил і довгої потрібної праці на благо світової революції»⁶.

У зв'язку з погіршенням здоров'я В. І. Леніна делегати з'їзду комітетів незможних селян Михайлівського району Сумської округи 2 травня 1923 р. прийняли спеціальну постанову: «Просити Наркома здоров'я т. Семашко, щоб (поліпшили) догляд і лікування нашого великого вождя товариша Леніна і вжили найсерйозніших заходів, щоб

¹ Газ. «Коммуна» — орган Сумського повіткому КП(б) У, 27 травня 1919 р.

² «Правда», 17 травня 1919 р.

³ Трудащі України В. І. Леніну, стор. 128.

⁴ Там же, стор. 145—146.

⁵ Там же, стор. 228.

⁶ Там же, стор. 266.

якнайшвидше позбавити від недуги великого учителя соціалізму»¹. Виконуючи накази своїх виборців, делегати Першого окружного з'їзду Рад Роменщини 25 листопада 1923 р. заслухали і обговорили доповідь «Про стан здоров'я В. І. Леніна». Останні слова доповідача про те, що «здоров'я поліпшується, без сторонньої допомоги сходить на другий поверх. Товариш Ленін видужає зовсім і повернеться до керування Радянською республікою та всесвітнім революційним рухом», потонули в довгих і бурхливих оваціях присутніх².

Наведені вище приклади яскраво свідчать про безмежну любов і пошану трудящих Сумщини до організатора і вождя Комуністичної партії В. І. Леніна, про їх палке бажання віддати всі свої сили для успішного перетворення в життя геніального ленінського плану побудови комуністичного суспільства, що дістав конкретне втілення і дальший творчий розвиток в новій Програмі партії і в історичних рішеннях XXIII з'їзду КПРС.

¹ Трудящі України В. І. Леніну, стор. 298.

² Перший окружний з'їзд Рад Роменщини. Ромни, 1924, стор. 115.

ПЕРША ВСЕУКРАЇНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ПРОФСПІЛОК

(травень 1918 р.)

В. І. Скиба

Боротьба українського народу проти німецьких окупантів у 1918 р. привертала і привертає увагу істориків. З цього литання опубліковано монографії Ю. О. Білана, Є. М. Скляренка, О. Є. Карпенка, Г. Ф. Заставенка та інших радянських істориків.

Проте до цього часу профспілковий рух у 1918 р. на Україні вивчений ще слабо. Важливою подією профспілкового будівництва цього періоду була Перша Всеукраїнська конференція профспілок, що відбулася наприкінці травня 1918 р. в Києві.

Деякі відомості про роботу конференції є в книгах Б. Колеснікова¹ і Ю. Крейзеля². Але ці автори не показують всієї гостроти полеміки і боротьби, що розгорнулася на конференції між більшовиками і меншовиками з багатьох питань порядку денного конференції. До того ж ці книги давно стали бібліографічною знахідкою.

На кінець 1917 р. в основному завершилася більшовизація профспілок і фабзавкомів більшої частини індустріального пролетаріату Донецько-Криворізького басейну — металістів і гірників³. Однак у зв'язку з австро-німецькою окупацією України, що почалася в лютому 1918 р., а потім з гетьманським переворотом 30 квітня 1918 р. умови діяльності профспілок різко змінилися.

Характеризуючи становище на Україні, В. І. Ленін влітку 1918 р. писав, що тут «повне торжество капіталістів і поміщиків, стогін і прокляття серед робітників та селян. Земля віддана дворянам, фабрики і заводи — їх колишнім власникам. Восьмигодинний робочий день скасований, робітничі і селянські організації знищені, а на їх місце відновлені царські земства і стара поліцейська влада⁴. Різко посилилась розруха, значно скоротилась кількість робітників України. Кращі революційні представники пролетаріату України пішли до лав Червоної Армії.

Кількісні і якісні зміни у складі робітничого класу України особливо відбилися на шахтарях Донбасу. Якщо влітку 1917 р. гірники Донецько-Криворізького басейну становили близько 280 тис. чол., включаючи військовополонених⁵, то в 1918 р. їх було лише 72 тис. чоловік⁶.

¹ Б. Колесников. Профессиональное движение и контрреволюция, Харьков, 1923.

² Ю. Крейзель. Профессиональное движение и австро-германская оккупация, Харьков, 1923.

³ С. И. Кушева. Фабзавкомы и профсоюзы Донецко-Криворожского бассейна и их большевизация в период Великой Октябрьской социалистической революции. Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. исторических наук, Харьков, 1967, стор. 14.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 69.

⁵ У липні 1917 р. військовополонених налічувалось до 70 тис. чол. (Філіал Центрального історичного архіву УРСР у Харкові, ф. 938, оп. 1, спр. 163, арк. 7).

⁶ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов. Изд. Укрбюро ВЦСПС, 1924, стор. 12.

Більшовики, що працювали в цей час у профспілках, у своїй переважній більшості, пішли до лав Червоної Армії, або знаходились в глибокому підпіллі. Господарями становища у профспілках стали меншовики. Проте не можна погодитись з твердженнями Б. Колесникова, ніби в профспілках України того часу були відсутні «революційні елементи»¹.

Таке твердження не відповідає дійсності. Не можна змішувати меншовиків, що очолювали профспілки, з рядовими членами профспілок і випускати з поля зору те, що більшовики-підпільники провадили наполегливу повсякденну роботу і серед членів профспілок. Підпільні більшовицькі організації успішно застосовували розроблену В. І. Леніним і перетворену на практиці в роки столипінської реакції тактику поєднання нелегальних засобів боротьби з легальними.

Характерним є партійний склад конференції профспілок. З 539 делегатів меншовиків і бундівців було 267 чол., або 49%; більшовиків і співчуваючих їм було 45 чол., або 8%. Всі інші делегати належали до різних дрібнобуржуазних партій, що йшли за меншовиками.

Делегати конференції представляли 497 064 робітники, організованих у профспілки². Крім представників місцевих спілок, на конференції були делегати від районних, обласних і крайових об'єднань профспілок і від центральних рад. Однак провідні профспілки України були представлені на конференції у незначній кількості. Так, 221 тис. членів профспілки металістів і гірників мала приблизно стільки делегатів (67), скільки (60) 56 тис. членів профспілок торгово-промислових службовців³.

На порядку денному конференції стояв ряд питань, що стосувались різних сторін діяльності спілок, в тому числі доповіді про тактику економічної боротьби, про свободу коаліції, про безробіття, про колективні договори, про соціальне страхування, про робітниче законодавство, про лікарську допомогу, про кооперацію, про завдання організаційного будівництва, про культурну роботу, про національне питання у професійному русі і, нарешті, про державний контроль як метод управління промисловістю.

Уже перелік питань, поставлених на порядок денний конференції, досить чітко вказує на той опортуністичний ухил, якого намагалася надати її роботі меншовицька більшість.

Укласти профспілковий рух у рамки «європейського» досвіду, перекинути місток між організованим робітничим рухом і буржуазним урядом, зарекомендувати себе перед новою владою як легальну форму промадського руху — з такими намірами прийшли на конференцію, намагаючись вивести український профспілковий рух на «новий» шлях, Гарві, Шатан, Гінзбург-Наумов та інші меншовики.

Першого ж дня роботи конференції почалася гостра дискусія про поточний момент. Більшовики разом з лівими есерами запропонували поставити це питання першим пунктом порядку денного конференції. Але через те, що меншовики мали більшість на конференції, «одне з найважливіших питань — про політичний момент — поставлене остан-

¹ Б. Колесников. Профессиональное движение и контрреволюция, стор. 41.

² Число організованих у профспілки робітників України на той час перевищувало півмільйона чоловік. Делегати конференції наводять інші цифри. Наприклад, делегат Гарві вказав цифру 600 тис., а Катеринославський вісник № 2 — 700 тис. чол. (див. Ю. Крейзель. Профессиональное движение и австро-германская оккупация, стор. 51). Отже, не може бути сумніву в тому, що конференція представляла досить значне число професійно організованих робітників.

³ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов, стор. 12—13.

нім»¹, як відзначив представник більшовиків. З цієї причини більшовики відмовилися від участі в роботі всіх секцій, крім організаційної.

Основним питанням першого дня роботи конференції була тактика економічної боротьби. З цього питання конференція заслухала три доповіді: меншовиків — Гінзбурга-Наумова і Трахтенберга і більшовиків Пирогова².

У доповіді Гінзбурга-Наумова дістала своє концентроване відображення меншовицька точка зору в питанні про поточний момент і тактику економічної боротьби. Меншовики розглядали становище, що склалося в країні, не як тимчасову поразку, що вимагає перегрупування сил для дальшої боротьби. Вони вважали, що настав час тривалої реакції, що робітничий клас витратив свої сили і нездатний до дальшої боротьби. Жовтень меншовики розуміли як один з етапів процесу розкладу революції.

Меншовики закликали робітничий клас відхилити всякі нові заклики стати на шлях боротьби за владу Рад. Вони лякали себе і робітничі маси тим, що Жовтень нібито відштовхнув до табору реакції деякі шари міської і сільської дрібної буржуазії. Есери прямо закликали «орієнтуватись на селянський рух, солідаризувати свою політику з політикою селян»³.

Отже, меншовики закликали відмовитись від боротьби за диктатуру пролетаріату, пристосуватись до умов тривалої реакції, до «крохоборської», «органічної» роботи в легальних — чого б це не коштувало — профспілках. Гаслом їх була економічна боротьба. Цей заклик лаводу на млин буржуазії, бо скільки б лицемірних фраз не проголошували меншовики про боротьбу з реакцією, про боротьбу з економічним наступом буржуазії і т. п., буржуазію ці фрази не лякали. В головному для того періоду — у боротьбі двох класів — меншовики ставали на бік відкритої контрреволюції і разом з нею робили наклепи на Радянську владу.

З меншовицької оцінки поточного моменту випливає і тактика економічної боротьби, викладена в доповіді того ж Гінзбурга-Наумова. Виходячи з того, що ми, мовляв, «присутні при крахові робітничого руху»⁴, він запропонував обмежитися оборонною боротьбою за збереження таких завоювань робітничого класу, як 8-годинний робочий день, фабрично-заводські комітети і колективний договір. Крім того, Гінзбург-Наумов радить і інші засоби боротьби, «допоміжні, але дуже цінні»: примирні камери, третейські і промислові суди, замовчуючи при цьому найгостріше питання про рівень заробітної плати. Страйк Гінзбург-Наумов вважає крайнім засобом боротьби, від якого великих успіхів у таких умовах чекати було не слід. Іншими словами, він радив йти «повільним кроком, боязким зигзагом».

Зовсім іншу політичну й економічну тактику запропонували більшовики, які, хоч і мали на конференції меншість, сміливо, принципово і наполегливо відстоювали свої погляди. Вони вважали, що австро-німецька окупація і встановлений нею політичний режим — явище тимчасове, що нова революція неминуча, оскільки основні суперечності між робітниками і капіталістами, селянами і поміщиками так і не будуть розв'язані. Все це вселяло в них палку віру в перемогу революції. Во-

¹ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов, стор. 15.

² Під таким прізвиськом на конференції виступав т. Каплан, більшовик, робітничий делегат Харківської спілки харчовиків.

³ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов, стор. 33.

⁴ Там же, стор. 12.

⁵ Там же, стор. 24.

ни вважали за потрібне до нового революційного піднесення пристосувати тактику боротьби професійних спілок.

Співдоповідач більшовик Пирогов у своїй доповіді прямо вказав на те, що в даний період «державна влада — це виконавчий комітет буржуазії і нічого корисного від неї чекати не доводиться... У нас один вихід: ми повинні чекати нової хвилі революції»¹.

Більшовики закликали готувати революцію зі зброєю в руках. Вони вказували, що потрібна не «органічна» легальна робота тільки в профспілках, а треба готувати маси до нових боїв за владу Рад. Від подання резолюції і участі в голосуванні більшовики відмовилися, зважаючи на опортуністичну більшість конференції. Через те на голосування була поставлена одна резолюція — Наумова, яку й схвалила більшість конференції.

Більшовик Філіпов, викриваючи меншовиків у останній день конференції, підкреслював: «про меншовиків можна сказати, що вони нічого не забули і нічого не навчилися. Коли назріває нова боротьба, ви кличете тільки до економіки. Ми знаємо, що зберемо тут сьогодні мало голосів, але через місяць політична ситуація зміниться і ваші резолюції залишаться шматком паперу»².

Події з усією переконливістю показали, хто був правий. На дискусію на травневій конференції історія відповіла давно, відповіла чітко і недвозначно.

З доповіддю по другому питанню порядку денного — організаційному — виступив меншовик Гарві, що закликав до злиття споріднених спілок. На його доповідь була прийнята резолюція «Про завдання організаційного будівництва професійних спілок на Україні»³.

Саме цією резолюцією й було вперше закладено основи Всеукраїнських професійних організацій. Конференція визнала «за необхідне обрати Всеукраїнську Центральну Раду професійних спілок», так званий Уцентропроф⁴. В основу резолюції було покладено проект Статуту Уцентропрофу.

Безперечно, позитивним у роботі конференції було те, що вона відхилила пропозиції українських соціалістів. Вони пропонували включити з резолюції пункт про те, що Центральна Рада профспілок мусить встановлювати організаційні зв'язки з всеросійським профрухом. Один з більшовиків висловив своє ставлення до цього питання так: «Не можна ставити на одну дошку профрух Росії і Західної Європи. Зв'язок з російським профрухом ми мислимо собі в формі підпорядкування центрів російського профруху. Ми не знаємо майбутньої карти Європи, але знаємо, які будуть взаємовідносини між Україною і Росією. Ми влаштовуємо центр на Україні і прагнемо органічного зв'язку з російським пролетаріатом, зусиллями якого здобута свобода, в тому числі і право України на самовизначення»⁵.

Позитивною стороною у прийнятій конференцією резолюції є думка проти побудови спілок за національною ознакою. Резолюція відзна-

¹ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов, стор. 30.

² Там же, стор. 91—92.

³ Текст її наводиться повністю в кн. Ю. Крейзеля «Профессиональное движение и австро-германская оккупация», стор. 57—59.

⁴ Текст її наводиться повністю в кн. Ю. Крейзеля «Профессиональное движение и австро-германская оккупация», стор. 58.

⁵ Там же, стор. 59.

чила, що «національні професійні спілки руйнують єдність економічного фронту робітників у боротьбі з об'єднаним капіталом»¹.

Разом з тим § 1 резолюції з організаційного питання відбиває меншовицьку теорію «нейтральності», «незалежності» профспілок від партії, від держави. В цьому параграфі вказується, що «вільне і планомірне будівництво професійних спілок... передбачає повну свободу коаліцій, єдність професійного руху і повну незалежність професійних спілок від державної влади».

Зміст цієї теорії полягав в тому, що професійні спілки не повинні бути під керівництвом марксистської партії, займатися політичною боротьбою. Роль профспілок меншовики обмежували боротьбою за кращі умови продажу робочої сили при збереженні капіталізму.

В. І. Ленін, більшовики вели проти цієї контрреволюційної теорії рішучу нещадну боротьбу. Викриваючи буржуазну суть меншовицької теорії «нейтральності» профспілок, В. І. Ленін писав: «Класові інтереси буржуазії неминуче породжують прагнення обмежити спілки дрібною і вузькою діяльністю на ґрунті існуючого ладу, віддалити їх від усякого зв'язку з соціалізмом, і теорія нейтральності є ідейне убрання цих буржуазних прагнень»². Більшовицька партія роз'ясняла робітникам, що профспілки можуть виконати свою історичну місію тільки при умові керівництва ними з боку партії пролетаріату.

Таким чином, незважаючи на відзначені вище позитивні риси резолюції, що поклала початок Уцентропрофу, вона, як і вся діяльність Уцентропрофу, була опортуністичною, меншовицькою, що особливо чітко виражено у визначенні завдань профспілок.

Із статуту Уцентропрофу видно, що меншовики створювали цю організацію передусім для захисту економічних інтересів у межах існуючого політичного ладу, тобто при капіталізмі. Вся наступна одинадцятирічна діяльність Уцентропрофу яскраво свідчить про це.

Чітку політичну оцінку діяльності Уцентропрофу дала резолюція І з'їзду профспілок України (квітень 1919 р.), в якій підкреслювалося, що Уцентропроф не стояв на ґрунті революційного соціалізму і диктатури пролетаріату, що, навертаючи робітничий клас України на шлях легальних завоювань в умовах гетьманського ладу, Уцентропроф тим самим відвертав робітничий клас від революційної боротьби за владу³.

У часи найбільшого напруження громадянської війни, коли більшовики на конференції пропонували виступити з протестом проти білого терору⁴, Уцентропроф не посоромився виступити з найганебнішим документом-протестом проти червоного терору.

І Всеукраїнський з'їзд профспілок ліквідував Уцентропроф, покінчив з відособленістю профруху України, відновив його єдність, беззастережно визнав керівництво ВЦРПС і Комуністичної партії. З'їзд точно і чітко сформулював завдання профспілок як завдання боротьби за зміцнення соціалістичної революції, соціалістичного будівництва і пролетарської диктатури.

Отже, загальний зміст всіх резолюцій конференції полягав у намаганні втиснути профспілки в рамки легальних організацій, здатних обслужити тільки економічні потреби пролетаріату. Зміст їх був просякнутий (чого й не приховували меншовики конференції) меншовицькими рішеннями III Всеросійської конференції, пристосованими до

¹ Вказ. вище кн. Ю. Крейзеля, стор. 57.

² В. І. Ленін. Твори, т. 13, стор. 412.

³ Див. 1918—1919 гг. в профдвижении Украины, 1924, стор. 4.

⁴ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов, стор. 95. Див. пропозиції більшовика Пирогова.

особливостей політичної і господарської обстановки, що склалася тоді на Україні. Вже ці короткі висновки наводять на питання: чи слід тоді писати про цю меншовицьку конференцію, чи варто витягати з архіву її протоколи.

Так, варто, бо I Всеукраїнська конференція профспілок була однією з найбільших подій профспілкового руху періоду австро-німецької скоропадщини.

Обравши новий керівний центр в особі хай навіть і меншовицького Уцентропрофу і давши спілкам вказівки з питань організаційного будівництва, конференція полегшила дальшу роботу по збиранню розрізаних раніше сил у великі бойові загони.

Протягом найближчого після конференції часу спілки металістів, гірників та хіміків відновили свої обласні центри; швидкими темпами відбувалася мобілізація спілкових сил на платформі будівництва профспілок виробничого типу. Створювались, отже, необхідні організаційні передумови для активізації профспілкової діяльності.

Перебування груп більшовиків на Всеукраїнській профспілковій конференції в Києві було використано для створення Тимчасового підпільного всеукраїнського центру більшовицьких організацій, який виробив конкретні заходи до посилення нелегальної і легальної роботи в масах у конкретних умовах того періоду.

КОМСОМОЛ СУМЩИНИ В РОКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ю. Л. Сабатовський

Створення і діяльність комсомолу нерозривно пов'язані з ім'ям Володимира Ілліча Леніна, який приділяв багато уваги роботі середньої і молоді. Розглядаючи питання про комуністичний рух у нерозривному зв'язку із завданнями партії, він писав: «Ми партія майбутнього, а майбутнє належить молоді. Ми партія новаторів, а за новаторами завжди охочіше йде молодь»¹.

З ініціативи і під безпосереднім керівництвом партії більшовиків був підготовлений і скликаний у Москві 29 жовтня 1918 р. I Всеросійський з'їзд робітничої і селянської молоді. Створення РКСМ мало велике історичне значення для всього радянського народу.

У постанові ЦК КПРС «Про 50-річчя ВЛКСМ й завдання комуністичного виховання молоді» говорилося, що комсомол з перших днів свого існування виступив як активна революційна, творча сила радянського суспільства, як школа підготовки переконаних борців за справу комунізму, посів важливе місце в усьому політичному, господарському і культурному житті країни².

Бойовий літопис комсомолу розпочинається з перших днів громадянської війни, коли трудящі нашої країни під керівництвом більшовиків громили іноземних інтервентів, білогвардійську і буржуазно-націоналістичну контрреволюцію. Комуністи самовіддано билися на фронтах політично освічували і вели за собою мільйони бійців. Наслідуючи його героїчний приклад, відважно боролися за народну справу і комсомольці.

У буремні дні Великого Жовтня робітники та селянська молодь Сумщини брали активну участь у боротьбі за владу Рад. А коли Україну захопили німецькі окупанти, багато юнаків вступили до червоногвардійських та партизанських загонів і зі зброєю в руках боролися проти загарбників.

Героїчно бився з інтервентами очолюваний П. І. Новиковим Конотопський загін червоногвардійців, до складу якого входило багато молоді. Комсомольці проникали у розташування ворога, були зв'язковими, розвідниками, кулеметниками. В одному з боїв, коли загін виходив з оточення, Новиков з комсомольцями Олександром Голованем та Борисом Мондрусом кулеметним вогнем прикривали відхід своїх товаришів. До останнього подиху тримали вони в руках зброю, загинули, але загін врятували³.

Молодь Сумщини, як і всі трудящі України, чинили окупантам героїчний опір. Але в них не вистачало сили, щоб подолати навалу інтервентів.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 11, стор. 308.

² «Комсомольская правда», 6 жовтня 1968 р.

³ «Радянський прапор», орган Конотопського МК, РК КП України, 15 жовтня 1968 р.

У квітні 1918 р. майже вся Україна була окупована: ворог наближався до кордонів Радянської Росії. Територія Сумщини, за винятком частини теперішнього Середино-Будського району, була під владою окупантів. Німецькі імперіалісти та їх буржуазно-націоналістичні посібники намагалися знищити на захопленій території усі сліди революційних перетворень. Спираючись на німецькі багнети, буржуазія та поміщики жорстоко розправилися з робітниками та селянами України.

У Путивлі та Обояні німецькі окупанти розстріляли 130 чоловік¹, спалили село Студенок і по-звірячому вбили усіх його мешканців². Тільки в одному Глухівському районі було закатовано кілька тисяч чоловік, серед них багато юнаків і дівчат³.

З перших днів окупації на заклик більшовиків піднялися для боротьби з ворогом трудівники Сумщини. Велику роль в активізації опору інтервентам відіграли рішення І з'їзду комсомолу, який відбувся на початку липня 1918 року. З'їзд вказав молоді шляхи боротьби з окупантами — створення військово-революційних комітетів, що організували б і спрямували повстанську боротьбу.

Більшовики Конотопа і Чернігова звернулися до молоді. В одній з листівок говорилося: «Для синів робітників і селян України є тільки один шлях: масами вливатися у Червону Армію, підсилити її ряди, зміцнити її дух до всіх тих, хто віками пив народну кров, ринутися в битву»⁴.

Звернення, прокламації, відоzwi більшовиків дістали гарячий відгук. Молодь йшла в партизанські загони. Керовані більшовиками, ці загони набирали сили, зміцнювали й розширювали свої позиції.

Так, на Глухівщині, в районі с. Есмань і м. Крупець, активно діяв партизанський загін, в якому налічувалося близько 3 тис. партизан (переважно молоді робітники і селяни), було багато кулеметів, гармати.

Відоме ім'я 16-літнього Миколи Яніва із загону Кузьми Кухтія. Відважний боєць часто добував патрони і харчі для партизан. Одного разу його схопили гайдамаки і мало не до смерті забили шомполами. Але Микола вижив і далі боровся з ворогом. У 1919 р. його прийняли до комсомолу, пізніше він став бійцем 1-го Глухівського загону Надзвичайної комісії. В одному з боїв його оточили бандити, схопили, а потім спалили живцем⁵.

В ході боротьби з німецькими окупантами загін під керівництвом голови Глухівського ревкому Т. А. Свистунова увійшов до складу 2-ї Української радянської дивізії, яка на початку 1919 р. діяла на Харківському напрямку⁶.

Незабаром війська Червоної Армії перейшли у наступ, підтриманий партизанськими загонами. 5 січня 1919 р. загін П. С. Багацького розгромив петлюрівський гарнізон і звільнив м. Суми⁷. У січні територія Сумщини була повністю звільнена.

¹ «Борьба за установление и упрочение Советской власти в Курской губернии». Сб. документов и материалов. Курское книжное изд-во, 1957, стор. 206.

² В. К. Ткаченко. Глухов. Харьков, 1968, стор. 63.

³ І. П. Прохода. Революційний почин на Глухівщині. «Жовтень на Сумщині», Суми, 1958, стор. 83.

⁴ В. Е. Тычина. Борьба против немецких оккупантов на Черниговщине в 1918 году. Изд-во Харьковск. ун-та, 1959, стор. 94.

⁵ Історія Ленінської комуністичної спілки молоді України. «Молодь», К., 1968, стор. 61—62.

⁶ В. К. Ткаченко. Вказ. праця, стор. 65.

⁷ М. Д. Ковальов. За щастя народне. «Жовтень на Сумщині», стор. 35.

З партизанських загонів Багацького, Лепехи, Орлова та інших у Сумах було сформовано 9-й Український радянський стрілецький полк, командиром якого призначено П. С. Багацького. Цей полк, в якому було чимало молоді, звільняв Сумську, Полтавську, Київську, Житомирську, Вінницьку області від гайдамацько-петлюрівської контрреволюції. На початку літа у Києві на параді бійцям полку було вручено Червоний прапор.

Отже, молодь Сумщини, влившись у регулярні частини Червоної Армії, брала безпосередню участь у звільненні Києва і встановленні Радянської влади на Україні.

З перших днів комсомольцям Сумщини доводилося діяти у надзвичайно складних умовах. У травні 1919 р. денікінці намагалися захопити Україну. Заклик Центрального Комітету «Всі на боротьбу з Денікіним!» став бойовою програмою діяльності партійних і комсомольських організацій. У Червону Армію пішла переважна більшість комуністів. Успішно проходили комсомольські і профспілкові мобілізації.

Разом з комуністами йшла на фронт молодь Сумщини. Бюро Української преси 30 травня 1919 р. сповіщало: «28 травня з м. Кролевеця відправився у розпорядження губпарткому перший комуністичний загін із добровольців»¹. Такі ж загони створювалися в Глухові, Шостці, Ромнах, Лебедині.

У дні наступу Денікіна на Україну у Києві було скликано I з'їзд комуністичних молодіжних організацій України. В його роботі активну участь брали і делегати Сумщини: П. Коломиєць (Конотоп), Л. Болотін (Кролевець), Пушкаренко і Пархоменко (Суми). Павло Коломиєць на з'їзді був обраний членом ЦК і заступником голови Президії ЦК КСРМ України².

З'їзд проголосив, що комсомол України працює під керівництвом партії комуністів і є складовою частиною єдиного Російського Союзу Молоді³. В резолюції про поточний момент особливу увагу приділено мобілізації робітничої молоді.

Виконуючи рішення з'їзду, комсомольці Сумщини, як і всієї України, перебудувавши роботу, відправили на фронт найкращих своїх представників. Так, у донесенні Білоколодязького волосного революційного комітету говорилося: «У зв'язку з наступом Денікіна вся звичайна робота комсомольської організації припинена. В центрі стоїть питання про фронт. У створений парторганізацією бойовий загін влилася майже вся організація комсомолу (120 чол.). Загін вирушив з Охтирки на Харків»⁴.

10 липня 1919 р. за рішенням Сумського міського комітету комсомолу більша частина комсомольців, в тому числі і члени комітету, добровільно вступили до лав Червоної Армії⁵.

Конотопська комсомольська організація у червні — липні 1919 р. звернулася до молоді із закликом вступати в ряди РКСМ: «У той час, коли роками ллється робітнича кров, в той час, коли наші батьки знекровлюються у боротьбі за краще майбутнє — в той час робітнича молодь закликається в робітничі спілки Комуністичної Молоді. Наші

¹ Гражданская война на Украине, т. 2. «Наукова думка», К., 1967, стор. 103.

² Історія Ленінської комуністичної спілки молоді України, стор. 87.

³ Нариси історії Комуністичної партії України, Держвидав, К., 1961, стор. 253.

⁴ «З історії комсомольської організації Сумщини», 36. документів і матеріалів. Суми, 1958, док. 4, стор. 83.

⁵ Там же.

батьки розпочали соціалістичну революцію, ми її повинні завершити. Ось найближче завдання робітничої молоді. І воно буде виконане»¹.

Четверта частина складу конотопської організації добровільно пішла на фронт². Загони з добровольців виникали у Кролевеці, Ромнах та інших містах. Уже сам вступ у комсомол означав готовність до мобілізації.

За прикладом комуністів і комсомольців добровільно йшли на фронт тисячі безпартійних робітників і селян. Тільки з села Обтове Кролевецького повіту пішли битися з Денікіним понад 200 чоловік³.

Восени 1919 р. майже вся Україна була захоплена Денікіним, який встановив кривавий режим буржуазно-поміщицької диктатури. Однак злодіяння денікінців викликали жагучу ненависть трудящих. На Сумщині активно діяли підпільні партійні та комсомольські організації (Конотоп, Кролевець, Суми, Охтирка та ін.), які розповсюджували газети «Правда», «Известия», «Беднота», підтримували зв'язки з партизанами, організовували бойові операції.

Учасник партійного підпілля на Сумщині Євтушенко у листопаді 1919 р. сповіщав ЦК КП(б)У: «... Селяни ідуть у ліси і організуються в партизанські загони в Сумському і Хотенському повітах — селах Терни, Ястребенове, Кровин, Хотень та ін.»⁴.

У ту важку годину зібрався в Москві II Всеросійський з'їзд комсомолу. В день його відкриття газета «Правда» писала: «Тепер сміливість і молода сила членів спілки потрібна на Південному фронті і з'їзд повинен закликати комуністичну молодь на боротьбу з Денікіним»⁵.

За рішенням II Всеросійського з'їзду комсомолу була проведена друга мобілізація членів спілки, яка дала фронтові 21 тис. бійців⁶.

В. І. Ленін з гордістю говорив: «... Є десятки, сотні тисяч резервів робітничо-селянської молоді, ... які йдуть до нас тим ширше, з тим більшою самовідданістю, чим нам важче. Ці резерви дають цілковиту певність, що ми... досягли тривкого, невикоренимого зміцнення і маємо джерело, з якого довго можемо черпати в ще ширших розмірах...»⁷.

Комсомол Сумщини, відгукнувшись на заклик вождя, відправив на фронт об'єднаний батальйон комсомольців Лебедина і Сум і декілька загонів спеціального призначення⁸. Після жорстоких боїв під Охтиркою, Харковом, Лебедином, Полтавою Червона Армія, до складу якої входив Сумський комсомольський батальйон і партизанський загін Фролова, розгромила ворога. У листопаді—грудні були звільнені Харків, Київ, Донбас⁹.

Проте короткий перепочинок, здобутий Радянською країною у кінці липня 1920 р., був зірваний імперіалістами Антанти, які інспірували наступ буржуазно-поміщицької Польщі. Віроломний напад білополяків створив нову загрозу для Радянської держави.

23 травня 1920 р. ЦК РКП опублікував тези «Польський фронт і наші завдання», в яких закликав партійні і комсомольські організації мобілізувати усі сили на польський фронт. У відповідь на заклик

¹ «Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны». Сб. документов. Госиздат. К., 1959, стор. 172.

² По місцях комсомольської слави. «Молодь», К., 1959, стор. 302.

³ С. В. Малкиель. Партийное и советское строительство на Сумщине в годы иностранной интервенции и гражданской войны (1918—1920), Сумы, 1963, стор. 23.

⁴ Гражданская война на Украине, т. 2, стор. 483.

⁵ «Правда», 5 жовтня 1919 р.

⁶ И. И. Берхин. История СССР (1917—1964 гг.), М., 1966, стор. 138.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 111.

⁸ К. Дудченко, К. Тычина. Лебедин, стор. 59—60.

⁹ Історія Української РСР, т. II, стор. 126.

партії комсомол у квітні—листопаді відправив на фронт понад 12 тис. своїх членів¹.

Скликаний у ці дні II з'їзд комсомолу України мобілізував четверту частину своїх делегатів, а всіх комсомольців вирішив перевести на воєнне становище. Понад половину українських комсомольців взяли в руки зброю.

В момент найбільшого напруження боротьби проти білополяків у червні 1920 р. з Криму розпочав наступ Врангель. Над країною пролунав заклик: «На Врангеля!». Український комсомол відповів на це мобілізацією двох тисяч своїх членів.

Спілка КСМ м. Конотопа ухвалила послати усіх комсомольців на захист робітничо-селянської республіки. Близько 100 комсомольців і багато безпартійної молоді влилося у 12 армію².

У липні 1920 р. харківські комсомольці вирішили відремонтувати захоплений у білих бронепоезд «Генерал Бакланов». Командуючий броньовими частинами Південно-Західного фронту, підтримуючи ініціативу комсомольців, відповів: «Бронепоезд, на якому служитимуть члени КСРМ України, називатиметься «Бронепоезд КСРМУ»³.

Дізнавшись про це, з Охтирки прибуло 60 добровольців, очолюваних членом губкому комсомолу О. С. Богдановим. Вони влилися у харківський бойовий загін⁴. Комсомольці Охтирки, що пішли на фронт, у листі до земляків закликали їх вступити до спілки Комуністичної молоді, щоб «заповнити поріділі ряди Охтирської спілки молоді... Молодь повинна увійти до комуністичної організації молоді, яка має право пишатися своїми членами, що пішли добровільно на захист революції»⁵.

У червні—липні 1920 р. комсомольці Сумського повіту вирішили всією організацією вступити до лав Червоної Армії. Понад тисячу чоловік влилося тоді в ряди захисників Радянської влади⁶.

Роменські комсомольці сформували комсомольсько-молодіжний загін з 35 добровольців⁷. Глухівська організація доповіла про свою готовність стати на захист робітничо-селянської влади⁸. А ті комсомольці, які не досягли повноліття, або за станом здоров'я не могли вступити до лав Червоної Армії, брали активну участь в організації «Тижня фронту і транспорту», у збиранні речей для армії, виступали на мітингах, працювали на суботниках, вели політико-виховну, воєнно-спортивну і культурно-освітню роботу.

Перебуваючи в рядах кінної міліції, комсомольці Сумщини боролися з бандитами, які активізували діяльність у зв'язку з наступом білополяків і Врангеля.

На Роменщині комсомольці допомогли ліквідувати куркульсько-петлюрівську банду Вовка, у Сумському повіті—банду Токаря, крелевецька й конотопська молодь допомогла звільнити повіт від банд Марусі й Шуби: молоді комунари Глухівщини розгромили куркульську банду «партизан-безвласників». Комсомольці і молодь м. Путивля

¹ И. В. Берхин. История СССР (1917—1964 гг.), стор. 114.

² «Радянський прапор», орган Конотопського МК, РК КПУ, 5 жовтня 1968 р.

³ Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны, стор. 437.

⁴ «Ленінська правда», орган Сумського ОК КПУ, 22 вересня 1968 р.

⁵ Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов, Сумы, 1957, док. 330, стор. 281—282.

⁶ Партархів Сумського ОК КП України, ф. 19, оп. 1, спр. 31, арк. 74.

⁷ «Комсомол Полтавщини в роки громадянської війни 1919—1920 рр.». Збірник документів, матеріалів і спогадів. Полтава, 1957, стор. 28—29.

⁸ Мобілізація комсомольців України на фронті громадянської війни (1918—1920 рр.) «Молодий більшовик», К., 1939, стор. 107.

обеззброїли куркульсько-білогвардійську банду в районі комуни «Новий світ», в Лебединському повіті знищили банду Хавро і загін бандитів Махно¹.

Завдяки мужності, героїзму комуністів і комсомольців Червона Армія добилася значних успіхів у війні проти білополяків і Врангеля. Уряд Польщі у жовтні 1920 р. змушений був підписати перемир'я. А частини Червоної Армії, очолювані М. В. Фрунзе, добили в Криму Врангеля.

Багато комсомольців загинуло на фронтах громадянської війни. Білогвардійці розстріляли голову охтирських учнівських організацій М. Познера, на фронті загинув один з керівників конотопської організації Полтавський, на польському фронті віддала своє життя Надія Ангуладзе — організатор комсомолу Глухівщини. Від куль бандитів загинули комсомольці с. Н. Сироватки Сумського повіту — П. Калашников, В. Хоменко, брати Трегубови, бандити вбили члена Юнаківської організації КСМУ І. Мироненка і члена Сумської організації Ю. Барабліна².

Однак це не зупинило молодь. На зміну тим, хто загинув, прийшли нові товариші. Розгромивши ворога на фронтах, молодь України, як і весь радянський народ, дістала можливість спрямувати зусилля на відбудову народного господарства.

¹ Історія Української РСР, т. II, стор. 126.

² «Власть Советам!» Изд. Сумского ревкома и парткома КП(б) У, 4 вересня 1920 р. Зберігається в Сумському облдержархіві.

ОРГАНИ КОНТРОЛЮ У БОРОТЬБІ ЗА РЕЖИМ ЕКОНОМІЇ НА УКРАЇНІ В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ

В. О. Кудря

Успішне розв'язання завдань, що стояли перед народним господарством нашої країни протягом відбудовчого періоду, дало можливість у роки першої п'ятирічки стати на шлях реконструкції в усьому господарському будівництві, незважаючи на те, що здійснення цих завдань було зв'язане з подоланням значних труднощів. Усередині країни ці труднощі впливали з напруженості самого плану, зумовленої техніко-економічною відсталістю країни¹.

Оскільки соціалістична економіка розвивалася, використовуючи власні нагромадження, дальше піднесення її вимагало посилити увагу до якісних показників промислових підприємств, мобілізації виробничих резервів, усунення різного роду втрат. Тому однією з умов загальногосподарського порядку, необхідною для подолання труднощів, зв'язаних з виконанням п'ятирічного плану, була боротьба за проведення режиму економії.

В. І. Ленін відзначав, що найголовнішим черговим завданням на найближчі роки є систематичне зменшення непродуктивних видатків², указував на необхідність звести наш державний апарат до максимальної економії³, завжди закликав хазяйнувати економно⁴. «І практичне проведення в життя цих лозунгів *масою* трудящих...», — говорив В. І. Ленін, — є необхідним і *достатнім* для остаточної перемоги соціалізму»⁵.

В умовах піднесення соціалістичної економіки боротьба з усякого роду невикористаними витратами набувала особливого значення.

Важливими резервами економії були: бережливе витрачання сировини, матеріалів, палива, зменшування різних грошових витрат підприємств, скорочування адміністративно-управлінських витрат і т. д.

Проте, як відзначив Пленум ЦК ВКП(б) у листопаді 1928 р., режим економії на наших підприємствах проводився в той час ще без належної наполегливості і не давав того ефекту, який він міг і повинен був дати⁶. Тому партія і уряд вжили ряд конкретних заходів щодо поліпшення роботи партійних і господарських органів у боротьбі за використання наявних ресурсів. Велику роль у боротьбі за економію в 1928—1932 рр. відіграли органи ЦКК—РСІ.

XVI конференція ВКП(б) у резолюції «Про підсумки і найближчі завдання боротьби з бюрократизмом», запропонованій ЦКК—РСІ, рекомендувала посилити боротьбу за режим економії, за зменшення всіляких накладних і непродуктивних витрат. Конференція звернула увагу

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, вид. 7, ч. II, К., 1954, стор. 533.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 392.

³ Там же, стор. 442.

⁴ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 211.

⁵ Там же.

⁶ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, вид. 7, ч. II, К., 1954, стор. 496.

всіх господарських органів і органів робітничо-селянської інспекції на те, що боротьба за режим економії не може бути зведена лише до скорочення апарату. Щоб досягти успіху, треба було одночасно докласти максимальних зусиль до дійсної раціоналізації виробництва, повного використання і мобілізації устаткування, підвищення ефективності капітальних затрат, зниження собівартості. Крім того, резолюція підкреслювала необхідність організації постачання промисловості так, щоб запобігти нагромаджуванню зайвих запасів, які перетворюють величезні матеріальні ресурси в мертвий капітал¹. Річ у тому, що на промислових підприємствах були значні лишки матеріалів, сировини і напівфабрикатів. Однією з основних причин нагромадження лишків було намагання окремих підприємств застрахувати себе від перебоїв у роботі на випадок нестачі матеріалів і сировини. Залишаючись без дії, вони посилювали фінансове напруження в господарстві і викликали необхідність збільшувати кошти, що відпускалися державним бюджетом, і в плані банківського кредитування для забезпечення нормальної роботи підприємств. Тому Рада праці та оборони СРСР постановою від 8 березня 1929 р. «О правильном использовании внутренних ресурсов государственных предприятий»² запропонувала й надалі проводити режим економії. РПО зобов'язала протягом 1928/29 господарського року мобілізувати лишки сировини, матеріалів і напівфабрикатів, що були на складах промисловості та транспорту, на суму не менше 250 мільйонів крб.³. Виходячи з необхідності дальшого скорочування норм запасів, РПО запропонувала ВРНГ і Народному комісаріатові шляхів сполучення розробити питання про норми запасів сировини, матеріалів, і напівфабрикатів на 1929/30 рік і визначити ці норми конкретно для кожної галузі виробництва⁴.

Обстежування промисловості на Україні, що проводилися НК РСІ та ВРНГ протягом 1928 р., показали, що промисловість не досягла своїх реальних можливостей. Одна з причин була та, що боротьба із втратами в промисловості, як окрема проблема, не посідала належного місця ні на виробництві, ні в роботі органів промисловості⁵. У зв'язку з тим, що на Україні на початок першої п'ятирічки «недосить твердо проводився по всьому господарству режим економії»⁶, друга конференція КП(б)У запропонувала загострити увагу всіх партійних, профспілкових, господарських і транспортних органів на активній боротьбі з простоями, браком продукції, недовантаженням устаткування, за скорочення втрат сировини та палива на виробництві і т. д.⁷.

14 лютого 1929 р. Народний комісаріат РСІ СРСР циркулярним листом запропонував НК РСІ союзних республік допомагати органам ВРНГ і промисловим підприємствам у мобілізації внутрішніх ресурсів⁸. Згідно з цим завданням НК РСІ УРСР 19 березня 1929 р. в свою чергу зобов'язував усі окружні РСІ допомагати місцевим органам і повідомляти НК РСІ щомісяця, починаючи з травня кожного п'ятого числа, про хід мобілізації внутрішніх ресурсів. Крім того, усі трести мусили ліквідувати зайвину матеріалів, передавши на інші підприємства або

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, вид. 7, ч. II, К., 1954, стор. 558.

² Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сб. докум., т. 2, 1929—1945. М., 1957, стор. 20—22.

³ Там же, стор. 21.

⁴ Там же.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 73, арк. 35.

⁶ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій 1918—1956. К., 1958, стор. 427.

⁷ Там же, стор. 474.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 778, арк. 10.

продавши їх¹. З цього приводу 14 червня 1929 р. НК РСІ звернувся до завкомів з листом, в якому говорилось, «що тільки залучення до цієї справи широкої громадськості та насамперед виробничих нарад... забезпечить правильне розв'язання цього важливого завдання»². Завкомам було запропоновано терміново обговорити і опрацювати на виробничих нарадах з усім активом ці питання.

Слід відзначити, що лише за 10 місяців 1929 р. до масової роботи органи контролю залучили в 24 округах 68 997 чоловік³.

Ці заходи дали економію від мобілізації внутрішніх ресурсів по Україні на 29 березня 1929 р. 1 765 000 крб.⁴, а на 3 вересня сума від мобілізації ресурсів тільки республіканської промисловості по 15 трестах становила вже 8,5 мільйонів крб.⁵. Щоб виявити лишки запасів, органи контролю організували всебічне обстеження підприємств. Виборочна перевірка наявності та забезпеченості харківських виробництв чорними металами встановила, що завод ім. Шевченка на два місяці 1930 р. визначив свою потребу у 1165 тонн, в той час як насправді потребував усього 675 тонн. Завод «Серп і Молот» вказав наявність металу на 13% менше, ніж було на підприємстві. Завод ім. Чубаря назвав 103 тонни замість фактичних 553,9 тонни⁶. У цьому ж 1930 р. ударні бригади перевірили лишки чорного металу на чотирьох заводах УТСМ у Запоріжжі, Херсоні та Миколаєві. Результати перевірки були надруковані в газетах «Червоне Запоріжжя», «Наддніпрянська правда», «Червоний Миколаїв». На всіх обстежених заводах було виявлено 5427 тонн лишків металу. Тим часом на цих заводах не вистачало цілого ряду необхідних профілів і розмірів, причому на окремих заводах відчувалась гостра потреба саме в тому металі, який на інших, часто сусідніх, був зайвим. Обстеження показало, що крім намагання окремих підприємств застрахуватися від перебоїв у роботі, лишки були ще і через те, що виробничі програми мінялися по кілька разів на рік. Головною ж причиною утворення зверхнормативних запасів сировини і матеріалів була ще не досить чітка робота відділів постачання як заводів, так і трестів.

У січні—лютому 1930 р. НК РСІ УРСР організував загальний десятиденний огляд витрат у промисловості⁷. У цей час на підприємствах були створені штаби боротьби з втратами, роботу яких скеровував центральний штаб при НК РСІ УРСР⁸. В огляді брали участь десятки тисяч представників робітничого активу, інженери, наукові працівники, представники преси, профспілок. Для огляду було призначено 44 великих заводи. Цю ініціативу підтримали усі округи. У Києві огляд перетворився в перевірку 41 підприємства, у Луганську, Миколаєві були проведені спеціальні суботники огляду, у Сталіно організований перекличка-мітинг 10 тис. робітників. На всіх заводах, де відбувався огляд, пройшли збори, бесіди, випущені стінгазети. Робітники внесли тисячі пропозицій. Тільки на Дніпропетровському заводі ім. Петровського проведено 266 бесід, 288 зборів, на яких були присутні 2100 чоловік. Під час бесід, на зборах робітники цього заводу внесли 712 пропозицій, із яких 607 було прийнято. На заводі ім. Дзержинського проведено 109 групових та змінних зборів у всіх 20 цехах, що охопили 6000 ро-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 778, арк. 13.

² Там же, арк. 19.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 144, арк. 1.

⁴ Там же, арк. 17 (зворот).

⁵ Там же, оп. 7, спр. 778, арк. 52.

⁶ Там же, оп. 8, спр. 287, арк. 21.

⁷ ЦДАЖР, ф. 539, оп. 8, спр. 326, арк. 55.

⁸ Там же, арк. 7, арк. 31; Я. Ряппо, Наші втрати в промисловості. Харків, 1930, стор. 13.

бітників. Після цього відбулася конференція, в якій взяв участь 271 делегат¹.

НК РСІ підбив підсумки цього десятиденного огляду і доповів Раді Народних Комісарів та Економічній нараді УРСР, які по доповіді НК РСІ ухвалили спеціальну постанову і відозву до всіх робітників, інженерно-технічних кадрів та господарських органів української промисловості. Розроблені проекти з окремих галузей промисловості було заслухано на УЕН і ухвалено запровадити в життя².

За матеріалами десятиденного огляду, втрати по кам'яновугільній промисловості досягли приблизно 60 мільйонів карбованців³, в капітальному будівництві вони становили 48%⁴. Великими були і втрати матеріалів. Так, на Сталінському машинобудівному заводі вага замовлення № 3747 становила 6470 кг, а зрізків при його виготовленні було 1747 кг; замовлення № 3731 важило 4375 кг, зрізків — 1100. На ХПЗ втрати на матеріалах сягали до 30%. Чимало матеріалів йшло на брукхт. До проведення десятиденного огляду 17 вересня 1929 р. Економічна нарада УРСР затвердила комісію для обліку і реалізації брукхту чорних металів і зобов'язала всі державні установи та підприємства, а також кооперативні організації заготовляти його⁵. Було вжито ряд заходів, щоб використати відходи. Тільки відходів на брукхту кольорових металів у 1929 р. було заготовлено понад 300 тис. тонн⁶. Але значна частина їх була ще не використаною. Як показали наслідки обстеження, тільки в залізничних майстернях псувалось металу близько 200 тис. тонн⁷. Тому Колегія НК РСІ УРСР своєю постановою від 21 червня 1930 р. запропонувала трестам та підприємствам у промфінпланах обов'язково зазначати конкретні можливості щодо використання для сировини відходів свого виробництва⁸. Особливо значні втрати були по металургійних заводах. У 1929 р. на деяких заводах погіршали технічні коефіцієнти. Так, на заводах Південсталі витрати руди на тонну чавуну підвищились з 1,605 тонни в 1928 р. до 1,650 в 1929 р., коксу — з 1,136 до 1,300 тонни. Витрати чавуну на тонну сталі зросли з 0,65 до 0,67 тонни⁹. У зв'язку з цим НК РСІ СРСР своєю постановою від 23 листопада 1929 р. запропонував ВРНГ установити тверді норми чавуну, палива та інших матеріалів, які потрібні для завантаження печей¹⁰.

Успішна робота промислових підприємств значною мірою залежала від безперебійного постачання їх паливом. У 1928/29 господарському році виникла диспропорція між видобутком та споживанням палива. За цей рік видобування всіх видів палива в країні зросло на 11% проти минулого року, а витрати його збільшилися на 14%. За перші місяці 1929/30 року замовлення на паливо промисловості України було задовільнено лише на 62%. Запаси його у споживачів, і без того на початок року недостатні, систематично зменшувалися. Українська промисловість із запасами на 1 жовтня 1929 р. в розмірі 42-денної потреби виходила на 1 січня 1930 р. з 30-денними залишками. При цьому забезпеченість окремими сортами була значно меншою і доходила інколи до розмірів добової потреби¹¹. Дефіцит палива примусив НК РСІ виділити

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 8, спр. 326, арк. 31.

² Я. Р я п п о. Наші втрати в промисловості, стор. 14.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 8, спр. 326, арк. 45.

⁴ Там же, арк. 32.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 3, арк. 45 (зворот).

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 215, арк. 81.

⁷ Я. Р я п п о. Наші втрати в промисловості, стор. 29—30.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 118, арк. 187.

⁹ Там же, оп. 6, спр. 661, арк. 29.

¹⁰ Там же, оп. 7, спр. 1, арк. 3 (зворот).

¹¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 700, арк. 17.

кам'яновугільну промисловість Донбасу як основний об'єкт вивчення в 1929/30 році.

Постановою від 20 червня 1929 р. «Про стан важкого машинобудування на Україні» колегія НК РСІ УРСР сигналізувала про розрив між металургійною і вугільною промисловістю, з одного боку, та машинобудуванням, яке обслуговувало ці галузі, — з другого. Зокрема, на основі обстеження Краматорського заводу відзначила ще недостатню забезпеченість кам'яновугільної та металургійної промисловості устаткуванням і машинами¹.

Масштаби по видобуванню вугілля, прийняті у зв'язку з швидким розвитком народного господарства, виключали можливість досягнення їх попередніми методами роботи та ручним способом видобування вугілля. Вони вимагали, по-перше, широкого розмаху механізації, по-друге, підвищення коефіцієнтів експлуатації устаткування. Проте, як показало обстеження кам'яновугільної промисловості Донбасу, яке провадила промислова група РСІ УРСР, видобування майже виключно зростало лише шляхом збільшення кількості робітників, машин та робочого часу. Коефіцієнти використання машин значно відставали від нормальних².

В тяжких умовах гострої нестачі палива надзвичайно важливого практичного значення набувало застосування науково розроблених методів економного та раціонального використання палива. З цією метою НК РСІ УРСР для обстеження стану паливовикористання залучав Інститут Променергетики ВРНГ УРСР³, провадив наради з інститутом з питань паливовикористання⁴.

Визначаючи цілком неприпустимим, щоб паливо було фактором, який гальмував і послаблював прийняті темпи росту та розвитку народного господарства країни, нарада НК РСІ УРСР та інституту Променергетики ВРНГ УРСР 15 грудня 1929 р. закликала всіх без винятку споживачів палива України вжити найрішучіших заходів, щоб унормувати паливовикористання, провести в життя найжорстокішу економію палива⁵.

Одночасно нарада схвалила заснування в складі інституту спеціального органу по раціоналізації палива та паливовикористання. Щоб мобілізувати громадську думку навколо економного використання палива, було вирішено провести кампанію використання палива.

Підрахунки та досліді промислової групи НК РСІ УРСР та інституту Променергетики довели, що тільки використання відхідних газів старих коксових печей на Україні може дати близько 100 тис. тонн економії твердого палива на рік⁶.

Для того, щоб ліквідувати випадки неекономного використання палива, за постановами Президії ЦКК ВКП(б) і Колегії НК РСІ СРСР від 3 жовтня та Президії ЦКК КП(б)У і Колегії НК РСІ УРСР від 7 жовтня 1931 р. четвертий квартал цього року було оголошено ударним трьохмісячником економії палива⁷. Для проведення роботи при ЦКК — РСІ була створена центральна комісія.

Основними завданнями трьохмісячника були, по-перше, перевірка виконання постанов партії та уряду в справі раціоналізації паливови-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 18, арк. 114.

² Там же, спр. 705, арк. 105.

³ Там же, спр. 700, арк. 5.

⁴ Там же, арк. 17.

⁵ Там же.

⁶ С. Тарашанський. За економію палива. Див. ж. «Більшовик України», 1931, № 17—18, стор. 56.

⁷ Там же, стор. 52.

користання та економії палива, по-друге, мобілізація широкої громадськості на боротьбу за економію палива.

НК РСІ УРСР багато уваги приділяв вивченню шляхів розвитку видобування та використання бурого вугілля і торфу. Наприклад, за допомогою інституту Променергетики був складений план розміщення в промисловості всього видобутого бурого вугілля 1931 року розміром 350 000 тонн і торфу — кількістю 1 350 000 тонн¹.

Заміна високоякісних сортів палива більш низьким, зниження вартості пару в котельнях, застосування вимірювальних приладів і т. п. давало велику економію грошових і сировинних ресурсів. Так, заміна коксу антрацитом у сушильних печах сталеливарного цеху на заводі ім. Жовтневої Революції давала економію 14 000 крб., Миколаївський завод ім. А. Марті від зниження вартості пару мав економію 38 925 крб. на рік² і т. д.

Значне місце в накладних витратах посідають адміністративно-управлінські витрати.

20 вересня 1927 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий комітет і Рада Народних комісарів УРСР ухвалили постанову про скорочення адміністративно-управлінських витрат у 1928 р. на 20%³. 5 вересня 1928 р. колегія НК РСІ УРСР заслухала доповідь про результати проведення цієї кампанії⁴. У постанові, прийнятій по доповіді, зазначалось, що фактичне виконання директиви по Україні (без даних по Цукротресту та місцевому бюджету) становило 16,2% замість передбачених річними кошторисами 22,1%. Та навіть це скорочення дало реальну економію на перевірених об'єктах 17 932 000 крб. У промисловості директива була виконана на 12% замість намічених 24,9%⁵. У зв'язку з цим НК РСІ УРСР ухвалив провести розрахунки визначень на адміністративно-управлінські витрати на 1929 р. з тим, щоб обсяг витрат не перевищував кошторисних визначень 1928 року. При цьому в організаціях, директива про 20%-не скорочення якими повністю не виконана, кошторисні визначення на 1929 р. повинні були відобразити повне її виконання, а в тих організаціях, фактичні витрати яких були знижені проти кошторисних визначень 1928 р., кошторисні асигнування 1929 р. не повинні були перебільшувати фактичних витрат 1928 року⁶.

За невиконання директиви уряду про скорочення адміністративно-управлінських витрат винні притягалися до відповідальності. Наприклад, на заводі ім. Артема річний план у першому півріччі 1928 р. був виконаний лише на 41,4%, а адміністративно-управлінські витрати склали 60,6% річного кошторису. За цей час витрати перебільшено на 18,5 тис. карбованців. На підставі цього Колегія НК РСІ УРСР ухвалила підтвердити постанову Артемівської Окружної КК—РСІ про притягнення заводууправління до судової відповідальності⁷.

Органи контролю багато займалися питанням про правильне розміщення капіталовкладень і встановлення максимально можливих планових завдань. Наприклад, складений ВРНГ СРСР в 1928 р. першочерговий план розвитку Південсталі не спирався на промзавдання по окремих підприємствах і намічав розпилення капітальних витрат по всіх 12 заводах, незалежно від їх технічного стану і виробничих пер-

¹ С. Тарашанський. За економію палива. Див. Ж. «Більшовик України», 1931, № 17—18, стор. 57.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 667, арк. 85.

³ Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік, стор. 893—895.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 45, арк. 190.

⁵ Там же, арк. 199.

⁶ Там же, арк. 201.

⁷ ЦДАЖР, УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 45, арк. 183.

спектив. Цей проект намічав збільшення випуску чавуну з 2 540 000 тонн у 1927/28 році до 5 200 000 тонн у 1932/33 р. шляхом будівництва 20 нових доменних печей без підвищення коефіцієнта діючих печей. Цей план почав здійснюватись з реконструкції Сталінського заводу, спорудженням доменної печі № 3 і бесемерівського цеху. Капітальне будівництво проходило при відсутності перспективного плану розвитку тресту і проектів реконструкції заводів. Відсутність перспективних планів і проектів реконструкції заводів спричиняла додаткові капітальні витрати. Капітальне будівництво не було сконцентровано на об'єктах найбільш економічної ефективності. Затрати по реконструкції заводів не ув'язувалися з розширенням окремих цехів. На деяких заводах через невідповідність у використанні пропускної потужності станів і двигунів збитки досягли 60 000 тонн річного недовиробітку прокату¹, доменні печі не були обладнані підйомними і завантажувальними засобами не обхідної виробничої потужності. Внаслідок цього — недовантаження печей, розлад їх ходу, недовиробіток і подорожчання чавуну. Втручання НК РСІ примусило припинити реконструкцію Сталінського заводу і переглянути план розвитку Південстали. Прийнята урядом позиція РСІ полягала в концентрації затрат на п'яти найперспективніших заводах, скороченні нового будівництва, максимальному використанні старих агрегатів. У результаті капітальні затрати були скорочені на 100 млн. крб.²

Позиція НК РСІ, у формі обов'язкової директиви, була виражена в постанові ЦК ВКП(б) від 8 серпня 1929 р. «О работе Югостали»³. Ця постанова зобов'язувала довести випуск чавуну у 1932/33 році до 6,5 мільйонів тонн, реконструювавши найбільш перспективні заводи і максимально використавши виробничі можливості інших підприємств⁴.

У підрахунках ЮРТу ефективність реконструкції рудників була зменшена і не сприяла ліквідації дефіцитності рудозабезпечення. Ефект реконструкції був розрахований тільки в розмірі 6% приросту видобутку. Це не відповідало великим капітальним витратам і лишало дефіцит у розмірі близько 6 мільйонів тонн руди на кінець п'ятирічки. Промислова група НК РСІ УРСР переглянула підрахунки ефективності реконструкції і довела можливість її підвищення до 18 500 000 тонн видобутку на 1932/33 рік замість 12 270 000 тонн підрахованих ЮРТом⁵.

Наведені приклади свідчать про величезну питому вагу контролю в проведенні режиму економії в роки першої п'ятирічки. XI з'їзд КП(б)У відзначав, що ЦКК — РСІ на Україні «вивчила і поставила на розв'язання ЦК партії і урядом найважливіші питання соціалістичного будівництва: щодо підвищення ефективності використання основного капіталу промисловості, щодо виявлення внутрішніх ресурсів у промисловості...»⁶.

Боротьба за режим економії в роки першої п'ятирічки дозволила мобілізувати нові джерела соціалістичних нагромаджень, більш повно використати наявні резерви. Здійснення його на виробництві набувало свого кінцевого вираження в зростанні суспільної продуктивності праці, яка мала першочергове значення для перемоги соціалізму, що неодноразово підкреслював В. І. Ленін⁷.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. арк. 31.

² Там же, оп. 7, спр. 707, арк. 68.

³ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сб. Докум., т. 2, 1929—1945, М., 1957, стор. 97—107.

⁴ Там же, стор. 99.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 705, арк. 107.

⁶ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій, 1918—1956. К., 1958, стор. 489.

⁷ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 174, 209, 212, 342; т. 29, стор. 404; т. 32, стор. 324.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ МАСОВИХ КВАЛІФІКАЦІЙ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ В РОКИ ДРУГОЇ П'ЯТИРІЧКИ

(На матеріалах важкої промисловості України)

О. О. Воскресенський, Н. М. Казанович

Проблема підготовки індустріальних кадрів робітничого класу в роки другої п'ятирічки потребує всебічного і глибокого дослідження. У цій статті робиться спроба на прикладі діяльності партійних, радянських і профспілкових організацій України висвітлити боротьбу радянського народу за підготовку кваліфікованих кадрів робітничого класу в роки другої п'ятирічки. Автор обмежується розглядом таких питань: 1) труднощі в підготовці кадрів на Україні; 2) деякі форми і методи технічного навчання робітників; 3) вплив технічного навчання на підвищення продуктивності праці і виконання виробничих планів.

Бурхливий розмах промислового будівництва, спорудження нових підприємств у роки першої п'ятирічки призвели до глибоких змін у промисловому розвитку України. За чотири роки п'ятирічки в соціалістичну промисловість України було вкладено 5,4 млрд. крб. (на 1,2 млрд. крб. більше, ніж передбачалось планом)¹. Питома вага промислової продукції у валовій продукції всього народного господарства України зросла з 48,2% в 1913 р. і 50,1% в 1927/1928 р. до 72,4% в 1933 році².

Внаслідок велетенського піднесення промисловості України, в умовах докорінного переозброєння народного господарства на новій технічній базі збільшилась потреба в кваліфікованій робочій силі. Тим часом зростання кваліфікованих кадрів робітничого класу в роки другої п'ятирічки серйозно відставала від зростання техніки.

Виходячи з ленінської вказівки, що «без керівництва спеціалістів різних галузей знання, техніки, досвіду, перехід до соціалізму неможливий...»³, партія зосередила увагу всіх партійних, громадських і господарських організацій на розв'язанні проблеми підготовки кадрів масових кваліфікацій. XVII з'їзд ВКП(б) у директивах по другому п'ятирічному плану передбачав підготовку п'яти мільйонів кваліфікованих робітників⁴.

Розв'язуючи цю проблему, партія долала чимало труднощів. Річ у тому, що нове поповнення робітничого класу в основному було з сіл, люди не мали кваліфікації і досвіду роботи в промисловості. Наприклад, виходці з села в чорній металургії на початку другої п'ятирічки становили 47,9% загальної кількості робітників⁵, в сільськогосподар-

¹ «Соціалістична Україна». Статистичний збірник. К., 1937, стор. 15.

² Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР. М., 1954, стор. 327.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 215.

⁴ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. III, К., 1954, стор. 201.

⁵ Підраховано автором. Центральний Державний Архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (далі — ЦДАЖР УРСР), ф. 2605, оп. 6, од. зб. 1783, арк. 14.

ському машинобудуванні — 32,4%¹, в кам'яновугільній промисловості Донбасу — 67%².

Аналіз складу робітничого класу України з погляду тривалості виробничого стажу також підтверджує думку, що в роки другої п'ятирічки збільшилася кількість робітників з малим стажем роботи на виробництві (табл. 1)³.

Таблиця 1

Робітники сільськогосподарського машинобудування (1933 р.)

Стаж роботи	Абсолютна кількість	Процент серед усіх робітників
6 місяців	604	3,5
Від 6 місяців до 1 року	1212	7,2
Від 1 до 2 років	2693	15,7
Від 2 до 3 "	2585	15,1
Від 3 до 5 "	2158	12,6
Від 5 до 10 "	2625	15,3
Від 10 до 15 "	1138	6,6
Понад 15 "	2200	12,8
Не зазначено	1917	11,2

З таблиці видно, що робітники із стажем до п'яти років становили в сільськогосподарському машинобудуванні 54,1%, в той час коли процент робітників із стажем понад п'ять років дорівнював 34,7 (припускається, що серед 11,2% робітників, які не зазначили свій виробничий стаж, були робітники як першої, так і другої категорії).

Успіх підготовки технічно грамотних кадрів залежить також від рівня загальної освіти робітників. Цей рівень в роки другої п'ятирічки, як і раніш, був відносно низький: в 1936 р. серед трудящих — членів професійних спілок України — налічувалося 1330 тис. неписьменних і 1800 тис. малописьменних віком від 18 до 50 років. Найбільш низький загальноосвітній рівень мали члени профспілок важкої промисловості, будівельної і цукровиків⁴. Підготовка кваліфікованих кадрів робітничого класу ускладнювалася великою плінністю робочої сили, яка зумовлювалася насамперед тим, що Комуністична партія і Радянська держава до того часу ще не зовсім оволоділи вмінням правильно розподіляти суспільну працю, зокрема, регулювати заробітну плату, налагодити планування і технічне нормування. Плінність була спричинена також відсутністю необхідного житла для робітників, а також тими настроями, які приносили з собою в робітниче середовище вихідці з непролетарських шарів населення.

Про плінність робочої сили в цей період свідчать такі дані: в 1933 р. на шахти Донбасу прийшло 263 тис. чоловік, а звільнилося 247 тис.⁵ Як видно із зведення заводу «Красная звезда» (Одеська область), і в 1936 р. промисловість України не позбулася ще плінності. У січні 1936 р. на завод було прийнято 311 чол., звільнено 1638, в лютому прийнято 293, звільнено 554, у травні цього ж року на постійну роботу зараховано 361 чол., звільнено — 355⁶.

Комуністична партія України, спираючись на рішення з'їздів і партійних конференцій, активно взялася за подолання цих труднощів, за

¹ Підраховано автором. ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 6, од. зб. 1783, арк. 37.

² Народне господарство Радянської України, К., 1945, стор. 84.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 6, од. зб. 1783, арк. 35.

⁴ Партійний архів інституту історії ЦК КП України (далі — ПА ІІІ ЦК КП України), ф. 1, оп. 13, спр. 489, арк. 67.

⁵ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 1, оп. 63, спр. 207, арк. 91.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, од. зб. 863, арк. 71.

розв'язання основної проблеми другої п'ятирічки — підготовки і виховання кадрів робітничого класу.

В цехи, на ділянки, до верстатів партія направила багато комуністів. Навчання взагалі і перш за все технічне навчання стало основним завданням, моральним обов'язком кожного комуніста. Саме цій меті було підпорядковано всю внутріпартійну роботу на заводі, в цеху, бригаді.

Проте партія не обмежувалась лише цими заходами. Вона приводить у рух такий могутній економічний важіль, як матеріальна заінтересованість. Наприкінці першої — початку другої п'ятирічки прискореними темпами запроваджується тарифна реформа. За новою тарифною сіткою було встановлено чітку відмінність між оплатою кваліфікованої і некваліфікованої праці, підвищено зарплату в провідних галузях промисловості і в першу чергу у вугільній, металургійній, машинобудівній (табл. 2) ¹.

Таблиця 2

Зростання заробітної плати в провідних галузях промисловості
України (в крб.)

Роки	Галузі промисловості		
	Машинобудівна	Вугільна	Металургійна
1930	97,55	73,07	90,75
1931	108,46	95,56	108,67
1932	136,06	123,59	138,29
1938	146,06	130,84	143,40

Як видно з табл. 2, заробітна плата робітників машинобудівної промисловості в 1933 р. у порівнянні з 1930 р. підвищилась на 48,51 крб., вугільної — на 57,77 крб., металургійної — на 52,65 крб.

Зростання заробітної плати і активна робота первинних організацій сприяли тому, що в упертій боротьбі з дрібнобуржуазною розхитаністю кувалися постійні кадри робітничого класу. Саме в цей час набуває широкого розповсюдження рух за самозакріплення робітників на підприємствах. Так, за один лише 1933 р. по всіх галузях промисловості України самозакріпилось 88 000 робітників ². Відмінні показники мали багато ударних підприємств України. Наприклад, на заводі «Укркабель» (Київ) у січні 1933 р. було 724 самозакріплених, на ХТГЗ — 764 ³. При цьому було організовано шефство старих робітників над молодими, комуністів — над безпартійними.

У той самий час у більшості галузей виробництва запроваджується прогресивно-преміальна система і необмежена відрядність, що також посилювало матеріальну заінтересованість. На початку п'ятирічки в 1933 р. відрядністю було охоплено 63,7% відроблених часів, в 1935 р. процент відрядності наблизився до 70 ⁴.

Таким чином, усі ці заходи сприяли тому, що робітники прагнули підвищувати рівень своєї кваліфікації.

¹ Пролетаріат України від XI з'їзду КП(б)У. К., 1934, стор. 14.

² ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 401, арк. 97.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, од. зб. 73, арк. 26.

⁴ Б. Маркус. Труд в социализме. М., 1939, стор. 177.

Долаючи труднощі, борючись за кваліфіковані кадри робітників, партія використовувала для їх підготовки різні шляхи і засоби: школи ФЗН, гірпромучилища, індивідуально-бригадне учнівство, курси, гуртки технічного мінімуму, тематичні гуртки, виробничий інструктаж тощо.

Основною формою підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у другій п'ятирічці, як і раніш, партія вважала школи фабрично-заводського навчання. Планом п'ятирічки передбачалось, що школи ФЗН повинні підготувати для народного господарства країни 2,7 млн. чоловік, з них 1,7 млн. — для промисловості, 500 тис. для транспорту¹. Це завдання мусили виконати 2357 шкіл ФЗН, які існували на той час в СРСР².

У 1933 р. школа ФЗН зазнала істотних змін. 15 вересня 1933 р. ЦВК і РНК СРСР ухвалили постанову³ про школи ФЗУ, де визначались головні напрямки необхідної перебудови. Зміст цієї перебудови полягав, по-перше, в прагненні наблизити навчання до виробництва (школи набували різко виявленого професійного характеру, 80% учебного часу відводилось на навчання біля верстата); по-друге, в скороченні строків навчання, що диктувалося гострою і невідкладною потребою підприємств у кваліфікованих кадрах. Проте, незважаючи на скорочення строків навчання з 3 років до 6 місяців і одного року, рівень кваліфікації випускників дедалі зростає. Якщо до 1933 р. випуск з ФЗН по четвертому або п'ятому розряду був відносно рідким явищем, то в 1936 р. такі випускники на Україні становили 20% усіх тих, хто закінчував школи ФЗН з річним строком навчання⁴.

Але фабрично-заводське навчання не могло повністю задовольнити потребу виробництва в кадрах. Виникало питання про дальшу підготовку кваліфікованих робітників для промисловості безпосередньо на виробництві.

Ще 30 червня 1932 р. Рада праці і оборони ухвалила постанову «Про обов'язкове навчання робітників, які обслуговують складні агрегати, установки і механізми», в якій підкреслювалася необхідність ввести обов'язковий технічний мінімум для робітників, що виконують найбільш відповідальні і небезпечні роботи⁵.

Виконуючи вказівки партії і уряду, партійні, профспілкові й комсомольські організації розгорнули велику роботу. Створювались спеціальні гуртки по вивченню технічного мінімуму, широкого розповсюдження набули різні курси підвищення кваліфікації, техконференції. З'являлися різні масові форми технічного навчання і пропаганди. Це і гуртки по боротьбі з браком на заводі імені Петровського⁶, і зразкова робота технічної станції горлівської шахти «Кочегарка» з інститутом позаштатних інструкторів⁷, і технічна пропаганда в трудових поїздах серед від'їжджаючих робітників Донбасу⁸, і систематичний випуск технічної сторінки газетою Крамашбуду «За темпи»⁹ і т. д.

Значну роль в освоєнні техніки в роки другої п'ятирічки відігравали також громадські організації, однією з яких було товариство «За оволодіння технікою». На 1 жовтня 1934 р. за неповними даними на Україні налічувався 181 741 член товариства «ЗОТ», які вели боротьбу

¹ XVII съезд ВКП(б). Стенографический отчет. М., 1934, стор. 365.

² Культурное строительство. Статистический сборник. М., 1940, стор. 107.

³ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам, т. 2. Изд-во полит. лит.-ры, М., 1967, стор. 438—441.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 1252, оп. 1, од. зб. 147, арк. 14.

⁵ Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР, 1932, № 5, стор. 311.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 1, од. зб. 2122, арк. 54.

⁷ Там же, од. зб. 3029, арк. 9.

⁸ Там же, од. зб. 2065, арк. 15.

⁹ Там же, арк. 17.

за технічну освіту 232 402 робітників¹. По окремих великих підприємствах зотовські товариства перетворились у справжні масові організації громадськості.

Виключне значення в боротьбі за оволодіння технічними знаннями мав похід за складання громадсько-технічного екзамену, який являв собою звіт робітника перед колективом про ступінь оволодіння своїм верстатом, агрегатом, машиною. В порядку підготовки до проведення цього заходу партійні, господарські й комсомольські організації ще ширше розгорнули технічне навчання, посилили виробничу пропаганду. Основною формою підготовки до громадсько-технічного екзамену, як це було зазначено в директивному листі ЦК ВЛКСМ від 17 жовтня 1933 р. комсомольським організаціям, повинно стати постійне систематичне навчання в гуртках технімуму².

Всеукраїнський рейд перевірки роботи гуртків технімуму, який проводив з 15/ХІІ 1933 р. Уповнаркомтяжпром УРСР при безпосередньому керівництві ЦК КП(б)У, значною мірою сприяв дальшому розгортанню технічного навчання³. Про великий розмах технічного навчання і тягу робітничих мас до знань переконливо свідчать такі цифри: за планом Державного управління учбовими закладами на Маріупольському металургійному заводі імені Ілліча гуртками технімуму повинно бути охоплено 2350 чоловік, навчалось — 3115, по Костянтинівському заводу (Укрхім) за планом — 920, охоплено 1137, по заводу «Донсода» план — 736 чол., навчалось — 796⁴.

Технічний екзамен, набираючи темпів, поступово перетворювався в масовий пролетарський рух. 29 грудня 1934 р. наказом Народного комісаріату важкої промисловості було ухвалено проведення державного технічного екзамену. Початок було призначено на 1 лютого 1935 року. Екзамен мали складати на основі закінченого навчання по технімуму всі робітники, які обслуговували складні верстати, машини і агрегати, або виконували іншу відповідальну або небезпечну роботу. Підготовка до екзамену супроводилася новим, ще могутнішим піднесенням технічного навчання. Наприклад, на 20 березня 1935 р. на 179 найбільших заводах України різними видами технавчання було охоплено 157 694 чол.⁵. З них в гуртках технімуму навчалось 105 307 чол., або 66,8%⁶, в тематичних гуртках — 17 572 чол., або 11,1%⁷, в гуртках підвищеного типу — 3 187 чол., або 2,0%, в консультаціях — 31 626 чол., або 20,1%⁶. Екзамен закінчився у строк, встановлений наказом НКВП.

У промисловості України за роки п'ятирічки екзамен склали понад 600 тис. чоловік, з них на відмінно — 38,5%, добре — 44,2%, задовільно — 17,3%⁷. Якісні показники державно-технічного екзамену переконливо свідчать про великі успіхи українського робітничого класу в справі оволодіння технікою. Ці результати були досягнуті завдяки безпосередньому керівництву партійних організацій, провідній ролі комуністів і комсомольців, які давали власний приклад партійного ставлення до навчання.

Аналіз результатів складання державно-технічного екзамену на підприємствах м. Харкова в 1935 р. дозволяє зробити висновок, що ко-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, од. зб. 220, арк. 7.

² Там же, арк. 5.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 1, од. зб. 2066, арк. 1, 2.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 1252, оп. 1, од. зб. 91, арк. 4.

⁵ Там же, арк. 10.

⁶ Там же.

⁷ Там же.

муністи і комсомольці набагато краще склали техмінімум, ніж безпартійні (табл. 3) ¹.

Таблиця 3

Робітники, які одержали «добре» і «відмінно»

Заводи	Середній процент робітників, які одержали „відмінно“ і „добре“		
	загальне число робітників по заводу	комуністи	комсомольці
ХТЗ	72,7	77,8	74,0
ХТГЗ	73,4	82,0	74,8
Серп і молот	73,6	92,0	86,5
ХЕМЗ	62,0	69,3	66,6

Технічний екзамєн сприяв поліпшенню роботи підприємств. Підвищилась технічна освіта робітників. Зросла кількість ударників, які набагато перевиконували старі технічні норми. Так, по 9 вугільних трестах Донбасу після складання ДТЕ норму виробки не виконували лише 4,6% шахтарів, в той час як перевиконували 52,5% ², причому серед перевиконуючих норму немало було тих, хто зовсім недавно відставав.

Широке оволодіння технікою призвело до значного зростання продуктивності праці, яка за роки другої п'ятирічки збільшилась на 82%.

Підвищення кваліфікації робітників сприяло поліпшенню якості продукції, зниженню проценту браку. Так, процент браку по ХТЗ зменшився з 2,38 в січні 1935 р. до 1,71 в травні того ж року ³, по Краматорському металургійному заводу ім. Куйбишева — з 1,4% в січні до 0,37% у квітні ⁴.

Технічне навчання не тільки озброювало робітників технічними знаннями, але й створювало резерв для висування їх на більш відповідальні ділянки виробництва. Лише за один 1936 р. в Донбасі з робітників, які пройшли техмінімум, показали, що вміють працювати по-новому, на командні посади було переведено 373 чоловіка ⁵. Сотні раніш некваліфікованих робітників були висунуті бригадами, машиністами врубових машин, монтерами, інструкторами. Яскравий приклад з цього погляду являв собою Харківський паровозобудівний завод, де 313 робітників, які успішно склали екзамєн, було переведено на відповідальнішу роботу. Серед них слюсар Кульбачний і токар Кирюкін, переведені на посаду майстрів, токар Яценко і бригадир Тихонов, які стали інструкторами, слюсар Пивоваров, висунутий бригадиром, і багато інших ⁶. В цілому за роки другої п'ятирічки з свого середовища робітничий клас висунув чудові кадри керівників народного господарства і державного апарату. Про це свідчать такі дані: серед директорів підприємств Наркомату важкої промисловості недавніх робітників було 50%, серед начальників будівництва — 42%, серед начальників главків — 43% ⁷.

Завдяки роботі, яку провела партія, щоб підвищити технічний рівень робітників, наша промисловість в 1936 р. подолала гострий дефі-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 1252, оп. 1, од. зб. 141, арк. 54.

² Там же.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 1252, оп. 1, од. зб. 105, арк. 8.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, од. зб. 740, арк. 58.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 1252, оп. 1, од. зб. 82, арк. 7.

⁶ Там же, од. зб. 62, арк. 18.

⁷ П. Москатов. Рабочий класс страны социализма. М., 1939, стор. 16.

цит у кваліфікованих кадрах. Поява нових кадрів, що оволоділи новою технікою, стала основою для народження стахановського руху. З появою стахановського руху виникла необхідність змінити систему виробничо-технічної підготовки кадрів, різко піднести рівень технічної освіти. На це вказав грудневий Пленум ЦК ВКП(б), який поставив завдання охопити технічним навчанням всіх робітників. Пленум підкреслив, що навчання технічному мінімуму повинно стати загальним і обов'язковим для робітників усіх професій в найближчі 3—4 роки¹. Було видано наказ НКВП від 26 січня 1936 р. за підписом С. Орджонікідзе. Згідно з наказом технічне навчання без відриву від виробництва зазнавало змін: утворювались курси початкового техмінімуму, підвищеного техмінімуму (стахановські курси) і курси майстрів соціалістичної праці. Це давало можливість диференційовано підходити до набору робітників на курси.

Внаслідок такої перебудови технічне навчання в країні набуло ще більшого розмаху. В 1936 р. технічним навчанням на стахановських курсах і в гуртках техмінімуму на Україні було охоплено 500 тис., удвоє більше проти 1935 року (225 тис.)².

Технічне навчання давало свої наслідки. На підприємствах України виростали чудові кадри кваліфікованих робітників, які цілком оволоділи технікою виробництва, поповнювали лави передовиків-новаторів, послідовників і продовжувачів Олексія Стаханова. На 1 січня 1936 р. на заводі імені Дзержинського було 4245 стахановців, на Луганському паровозобудівному заводі імені Жовтневої революції — 5152, на ХТЗ — 2786 стахановців³. В цілому на Україні в 1936 р. понад чверть робітників були стахановцями⁴.

Волею Комуністичної партії, величезними трудовими зусиллями всього героїчного радянського народу головну проблему другої п'ятирічки — підготовку кваліфікованих кадрів — було розв'язано. За всю п'ятирічку було підготовлено 5952 тис. спеціалістів масових кваліфікацій. Отже, план підготовки кваліфікованих робітників (5 млн. чоловік) було значно перевиконано, що значною мірою сприяло достроковому виконанню другого п'ятирічного плану.

Будівництво комунізму в нашій країні потребує дальшої підготовки кваліфікованих кадрів і піднесення їх культурно-технічного рівня. В Програмі КПРС, прийнятій XXII з'їздом партії, з цього приводу говориться:

«Надзвичайно важливого значення набуває завдання систематичного підвищення кваліфікації працівників промисловості та інших галузей народного господарства у зв'язку з технічним прогресом. Необхідні планомірна підготовка, навчання і раціональне використання трудящих, які вивільняються на тих чи інших ділянках виробництва в процесі механізації і автоматизації і переходять на інші роботи»⁵.

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях..., стор. 256.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 1252, оп. 1, од. зб. 82, арк. 16.

³ Статистический справочник ВЦСПС, вип. II. М., 1936, стор. 49.

⁴ Статистический справочник ВЦСПС, вип. I. М., 1938, стор. 51.

⁵ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, К., 1961, стор. 65.

ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЛГОРОДСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПО РОЗВИТКУ РУХУ ЗА КОМУНІСТИЧНУ ПРАЦЮ (1961—1965 рр.)

М. І. Іванова

У комуністичному вихованні нової людини, дальшому підвищенні її свідомості важливу роль відіграє трудове виховання, розвиток комуністичного ставлення до праці у всіх членів суспільства.

Класики марксизму-ленінізму, розкривши сутність праці та умови її розвитку, показали, що тільки при комунізмі праця може стати першою життєвою потребою. К. Маркс писав, що в комуністичному суспільстві «праця перестане бути тільки засобом для життя, а стане сама першою потребою життя»¹.

В. І. Ленін, вивчаючи положення Маркса і Енгельса про працю в суспільстві, розвив головне в цій проблемі. Під комуністичним ставленням до праці Ленін розумів таке, що характеризується не як відбування певної повинності, а як «праця добровільна, праця без норми, праця... без розрахунку на оплату, ... праця за звичкою працювати на загальну користь»².

У статті «Великий почин» В. І. Ленін закликав до охорони кожного пуда хліба, вугілля, заліза та інших продуктів³. Зміст ленінського заклику полягав у визначенні того, в який спосіб одержати ці пуди, щоб їх видобувати не по-капіталістичному, а свідомою, добровільною працею простих трудівників. «Тільки в праці... можна стати справжніми комуністами»⁴.

Важливим шляхом піднесення творчої активності мас, будівництва нового суспільного ладу є змагання. Саме в змаганні Ленін відкрив могутній засіб виховання соціалістичних трудових навичок, розвитку ініціативи мас у боротьбі за підвищення продуктивності праці, за комуністичне перетворення суспільства. У статті «Як організувати змагання?» В. І. Ленін писав: «Соціалізм не тільки не гасить змагання, а навпаки, вперше створює можливість застосувати його дійсно *широко*, дійсно в *масовому* розмірі, залучити дійсно більшість трудящих на арену такої роботи, де вони можуть проявити себе, розгорнути свої здібності, виявити таланти, яких в народі — непочате джерело і які капіталізм м'яв, давив, душив тисячами і мільйонами»⁵.

У 1920 р. на IX з'їзді РКП(б) було прийнято першу постанову про трудове змагання. «Поряд з агітаційно-ідейним впливом на трудящі маси,— говорилося в ній,— і з репресіями у відношенні до явних ледарів, паразитів, дезорганізаторів могутньою силою піднесення продуктивності праці є змагання»⁶.

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 19, стор. 21.

² В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 469.

³ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 380.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 261.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 363.

⁶ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і Пленумів ЦК, ч. 1, К., 1954, стор. 449.

В. І. Ленін розробив основні принципи соціалістичного змагання: гласність, порівнянність результатів, можливість практичного повторення досвіду, товариська взаємодопомога. Основу цих принципів становить могутня сила прикладу, яка при соціалізмі «вперше дістає можливість справити свій масовий вплив»¹.

Вступ нашої країни в період побудови комуністичного суспільства викликав до життя найвищу форму трудового змагання — рух за комуністичну працю, що є продовженням соціалістичного змагання, вищим ступенем його розвитку. Поява нових форм змагання зумовлена історичною неминучістю, певними об'єктивними факторами. До них належать вищий рівень продуктивних сил, дальше зміцнення і всебічний розвиток соціалістичних виробничих відносин в усіх галузях народного господарства; значне поліпшення умов праці та життя радянської людини, неухильне зростання освітнього, технічного і культурного рівня працівників соціалістичного виробництва, підвищення свідомості і творчої активності радянських людей. Рух за комуністичну працю став справжньою школою виховання нової людини. В 1963 р. він охопив по країні 26 мільйонів чоловік, у 1968 — понад 32 мільйони². Наприкінці 1960 р. в цьому русі брало участь по області 10 700 чол.³, у 1962 р. — вже понад 120 тис.⁴. В усіх сферах промислового виробництва змаганням було охоплено 533 підприємства, 1283 цехи і дільниці, 4660 виробничих бригад⁵.

Зачинателями руху за комуністичну працю на Белгородщині стали бригадир Трубного заводу комбінату азбестоцементних виробів комуніст А. А. Бородатов, машиніст екскаватора Лебединського рудника К. М. Пивко, бригадир інструментальників котлобудівельного заводу Г. Д. Фуніков⁶. Вступаючи в змагання за комуністичну працю, тов. Бородатов перейшов у відстаючу бригаду і вивів її в передові. Зміна, яку пізніше очолив А. А. Бородатов, стала зміною комуністичної праці. Вона систематично перевищувала план, економила сировину. Всі робітники цієї зміни стали вчитися. А. А. Бородатов закінчив індустріальний технікум, поступив до інституту. Колектив комбінату обрав його делегатом XXII з'їзду КПРС, депутатом Верховної Ради СРСР. Зараз А. А. Бородатов працює начальником шиферного заводу Белгородського комбінату азбестоцементних виробів.

Патріотичний рух трудящих вимагав пильної уваги з боку громадськості і насамперед партійних організацій. Партійне бюро комбінату позитивно оцінило почин Бородатова і запропонувало цеховим партійним, комсомольським і профспілковим організаціям роз'яснити глибокий зміст патріотичного починання бригади трубмашиністів. Було видано плакат про роботу першої бригади комуністичної праці. Белгородський міський комітет партії схвалив почин Бородатова і запропонував первинним партійним організаціям залучити до руху за комуністичну працю робітників інших підприємств міста. До цього руху включалися дільниці за дільницею, цех за цехом. У 1963 р. в обласному центрі за комуністичну працю боролися 27 підприємств, 114 цехів, 33 дільниці, 74 зміни, 712 бригад, усього — 29 250 чоловік⁷.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 226.

² Газ. «Труд», 12 жовтня 1968 р.

³ Газ. «Белгородская правда», 12 жовтня 1968 р.

⁴ Поточний архів Белгородського ОК КПРС, стенограма III Пленуму ОК, 30 травня 1963 р., стор. 80.

⁵ Там же, стор. 81.

⁶ Белгородський обласний партійний архів (БОПА), ф. 1, оп. 32, од. зб. 197, стор. 31.

⁷ БОПА, ф. 1, оп. 32, од. зб. 148, стор. 250.

Рух за комуністичну працю знайшов своїх послідовників у містах залізорудного басейну Курської Магнітної Аномалії Губкін і Старий Оскол, де безпосередньо в гірничорудній промисловості було зайнято 17 тис. робітників¹. На комбінаті «КМА руда» в 1963 р. у змаганні за комуністичну працю брали участь 4840 чол., а в 1964 — 7661². Учасники нового руху вчилися робітничої гордості, дисципліни, ідейної переконаності на прикладі таких людей, як ветеран-екскаваторник Герой Соціалістичної Праці М. Ю. Євєць.

Трудовий шлях будівника він почав на Уралі. На фронті став комуністом. Будував Куйбишевську ГЕС. З Волги екскаваторник Євєць прибув у Губкін. Гірники обрали його депутатом Верховної Ради РРФСР³. Цікавих пошуків, новаторства трудівники комбінату навчалися у Героя Соціалістичної Праці, бригадира прохідників рудника ім. Губкіна В. Сотниченка, його товаришів: П. Шкодін, І. Ряполова, А. Бєсєдіна та ін.⁴.

У змаганні робітників на підприємствах області дістали відтворення розвитку економіки, технічний прогрес, зростання технічного та культурного рівня⁵. Рішення вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС підвели більш міцну економічну базу під соціалістичне змагання. Нові заходи до матеріального стимулювання, розроблені Пленумом, підсилили зацікавленість кожного робітника в результатах роботи підприємства в цілому. Одним з перших в області перейшов на нову систему планування і економічного стимулювання Белгородський цементний завод. Основою цього стали міцні економічні показники, досягнуті за роки семирічки. Трудова активність робітників цього підприємства висока. Спираючись на колектив, парторганізація заводу розгорнула боротьбу за освоєння проектної потужності, повне використання і удосконалення устаткування, за широке впровадження технічного прогресу і передового досвіду, автоматизацію і механізацію трудових процесів. Змагання на заводі органічно увійшло в життя виробників. Першість у ньому тримав цех помолу. В 1962 р. йому 6 разів присуджувалося перше місце і вручався перехідний Червоний прапор. У дні роботи XXII з'їзду партії колективу цеху було присвоєно високе звання цеху комуністичної праці. А в 1964 р. колективами комуністичної праці на заводі стали 4 цехи, 6 змін, 17 бригад⁶.

Колектив підприємства достроково, до 25 жовтня 1965 р., виконав семирічне завдання. За успіхи у праці завод нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Позитивні результати дало введення на заводі нової системи планування і економічного стимулювання. Впровадження наукової організації праці, механізації і організації виробництва дало можливість підприємству в 1966 р. підвищити продуктивність праці на 10%.

Рух за комуністичну працю в області сприяв виникненню таких форм колективної творчості, як громадські конструкторські бюро, ради цехів, бригад, лабораторії і групи економічного аналізу. В 1963 р. в області працювало 20 конструкторських бюро на громадських засадах.

¹ БОПА, ф. 4295, оп. 1, од. зб. 88, стор. 117.

² Там же, стор. 125.

³ Н. Васильєв. В созидательном труде. Центральночерноземное книжн. изд-во, стор. 13.

⁴ БОПА, ф. 4295, оп. 1, од. зб. 88, стор. 118.

⁵ Поточний архів Облрадрпрофу. Доповідь про стан і заходи дальшого розвитку соціалістичного змагання за комуністичну працю на підприємствах області, 27 квітня 1963 р., стор. 11.

⁶ БОПА, ф. 2, оп. 13, од. зб. 74, стор. 18.

При підтримці партійних організацій масовим став рух раціоналізаторів і винахідників. Постановою від 18 травня 1961 р. бюро Обласного комітету партії схвалило рішення Шебекінського районного комітету партії «Про патріотичний почин раціоналізатора Шебекінського комбінату синтетично-жирних кислот і жирних спиртів тов. Матушкіна К. М.», який зобов'язався внаслідок впровадження своїх раціоналізаторських пропозицій зекономити не менше 1500 крб. на рік державних коштів¹. Ініціативу раціоналізатора Матушкіна підхопили в Белгороді, Старому Осколі, Губкіні та інших містах області. В 1962 р. на підприємствах налічувалося понад 10 тис. раціоналізаторів. Тільки на комбінаті «КМА руда» в цьому році було запроваджено у виробництво 665 раціоналізаторських пропозицій з економічним ефектом 1628 тис. крб.² У 1963 р. раціоналізатори та винахідники області внесли 8904 пропозиції. Тільки від впровадження у виробництво 4115 пропозицій економічний ефект досяг 4100 крб.³

Перехід до комуністичної праці — складний процес, особливо у сільському господарстві. Обласна партійна організація нагромадила позитивний досвід керівництва змаганням і трудового виховання мас не тільки на промислових підприємствах, а й серед сільських трудівників. Піднесенню руху за комуністичну працю на селі сприяли такі фактори, як наявність підготовлених кадрів, порівняно високий рівень механізації, спеціалізація сільськогосподарського виробництва, що почалася 1964 року. В 1963 р. у змаганні за комуністичну працю в області взяли участь 1800 колективів, 50 тисяч сільських трудівників⁴. В організації масового соціалістичного змагання на селі велику роль відіграли заходи, вжиті Обласним комітетом партії з даного питання, зокрема Постанова бюро ОК КПРС від 28 березня 1961 р. «Про розгортання соціалістичного змагання по впровадженню досвіду передовиків»⁵. Своім рішенням Обласний комітет партії схвалив ініціативу передовиків сільського господарства Серпуховського району Московської області і зобов'язав міськкоми та райкоми партії вжити енергійних заходів до широкої підтримки патріотичного почину серпуховців, які вступили у змагання за те, щоб досягнення передовиків сільського господарства стали масовим надбанням всіх колгоспників і працівників радгоспів нашої країни. Трудівники сіл Белгородщини підхопили починання колгоспників Московської області.

Першими вступили колгоспники Белгородського району. У березні 1961 р. бюро Обласного комітету партії обговорило питання «Про ініціативу передовиків сільського господарства колгоспу «Красный Октябрь» Белгородського району» і ухвалило поширити в області починання доярок І. Чеботарьової, С. Шевченко, А. Серової, свинаря В. Серова, ланкового механізованої ланки А. Талалаєва та ін. Ініціатори змагання взяли на себе відповідальність за роботу товаришів, зобов'язалися надавати їм повсякденну допомогу, обмінюватися досвідом, контролювати один одного⁶.

Протягом 1961 р. бюро Обласного комітету партії обговорило 11 питань, зв'язаних з роботою партійних комітетів по організації виробництва і виховання нового, комуністичного ставлення до праці, таких як «Про організацію шкіл передового досвіду в колгоспах та радгоспах області» (8 серпня), «Про впровадження досягнень науки і пе-

¹ БОПА, ф. 33, оп. 1, од. зб. 655, стор. 335.

² Поточний архів Облрадрпрофу. Доповідь про стан і заходи..., стор. 28.

³ Там же, стор. 29.

⁴ БОПА, ф. 4294, оп. 1, од. зб. 123, стор. 223.

⁵ БОПА, ф. 1, оп. 32, од. зб. 158, стор. 4.

⁶ Там же, стор. 5.

редового досвіду в колгоспне і радгоспне виробництво в Ново-Оскольському районі» (10 серпня), «Про обласний зліт молодих учасників руху бригад і ударників комуністичної праці» (11 жовтня) та інші.

Партійні організації області використовували різноманітні форми і засоби пропаганди комуністичного ставлення до праці. Систематично випускалися листівки, плакати, брошури, в яких розповідалося про цінний виробничий досвід новаторів, передовиків виробництва. На промислових підприємствах, у колгоспах, радгоспах оформлялися спеціальні вітрини, що відбивали наслідки змагання за комуністичну працю. Рішенням бюро ОК КПРС від 8 серпня 1961 р. було встановлено Обласну Дошку пошани. На великих підприємствах, у районах, Белгороді влаштовувалися галереї портретів ударників комуністичної праці з поясненням, де і ким працює кожний з них, які його трудові успіхи. В 1961 р. рішенням бюро Обкому партії і Виконкому Обласної Ради депутатів трудящих було введено почесні звання «кращий майстер», «кращий тракторист», «кращий комбайнер», «кращий машиніст жатки», «кращий садівник області» та ін. Ці звання присвоювалися за досягнення певних показників у праці за підсумками кожного року¹.

З ініціативи Івнянського райкому партії в 1964 р. в області ввели «прапори трудової слави». Їх піднімали на честь передовиків сільськогосподарського виробництва². Відділ пропаганди і агітації Обкому партії дослідив у розглядуваний період стан роботи по пропаганді передового досвіду в сільськогосподарському виробництві. За підсумковими матеріалами 3—4 грудня 1963 р. була проведена теоретична конференція на тему «Досвід виховує, досвід веде вперед»³. В її роботі взяли участь партійні і газетні працівники, керівники сільських лекторських груп, пропагандисти, голови колгоспів. Теми доповідей — «Пропаганда і впровадження передового досвіду засобами ідеологічної роботи», «Вплив госпрозрахунку і грошової оплати праці на підвищення продуктивності праці», «Внутрішньогосподарська спеціалізація з тваринництва» та ін. — викликали великий інтерес учасників конференції. Матеріали її були видані і направлені у всі партійні організації колгоспів і радгоспів.

Одним з важливих засобів підвищення рівня змагання і залучення до нього широких мас трудящих партійні організації області вважають школи комуністичної праці. В 1962—1963 рр. в області працювало понад 150 таких шкіл, де навчалося близько 4000 чоловік, у тому числі 2007 трудівників сільського господарства⁴.

Позитивний досвід роботи шкіл нагромадили парторганізації Корочанського, Олексіївського, Рокитянського та інших районів. Цінність цієї форми виховної роботи полягає в тому, що вона дає можливість органічно поєднувати ідейно-політичне виховання робітничого класу, пропаганду і впровадження передового досвіду, досягнень науки й техніки у виробництво, боротьбу за неперервне зростання продуктивності праці у промисловості та сільському господарстві.

Районні, міські комітети партії уважно вивчали і підтримували все нове, що робили парторганізації у справі поліпшення керівництва виробничим процесом, соціалістичним змаганням. Заслугує на увагу з цього погляду робота Шебекінського, Новооскольського райкомів, Старооскольського, Белгородського, Губкінського міськкомів партії. У січні 1961 р. бюро Шебекінського РК КПРС обговорювало питання «Про керівництво партійних організацій колгоспів та радгоспів

¹ БОПА, ф. 33, оп. 1, од. зб. 655, стор. 235.

² БОПА, ф. 4294, оп. 1, од. зб. 203, стор. 42.

³ Там же, од. зб. 5, стор. 260.

⁴ Там же, од. зб. 123, стор. 145.

району рухом за комуністичну працю»¹. Досконало вивчивши розвиток нового починання в районі і ставлення до нього на місцях, бюро райкому партії піддало гострій критиці партійні, профспілкові і комсомольські організації радгоспів, колгоспів, які дуже незадовільно здійснювали керівництво рухом за комуністичну працю. З 39 молочно-товарних ферм колгоспів і радгоспів тільки три взяли участь у змаганні. З 1282 чоловік, зайнятих у тваринництві, в русі за комуністичну працю взяли участь тільки 46². У прийнятому з данного питання рішенні було намічено конкретні заходи, спрямовані на поліпшення організації і керівництва змаганням.

У лютому 1962 р. райком обговорив питання «Про керівництво партійної організації Ново-Таволжанського цукрового заводу рухом за комуністичну працю»³. Серйозні недоліки в керівництві змаганням було відзначено в рішенні бюро парткому Шебекінського виробничого управління від 1 липня 1963 р. «Про розгортання руху за комуністичну працю в колгоспі «Россия»⁴. Виступивши з цінною ініціативою — колгоспові включитися в боротьбу за комуністичну працю, — партком, бригадні партійні організації, правління не вжили спочатку заходів для того, щоб залучити до змагання всіх трудівників села, допомогти кожному колгоспникові глибоко усвідомити свою роль у комуністичному будівництві.

Бюро Шебекінського парткому дало докладний аналіз стану справ з організацією руху за нове ставлення до праці і намітило ряд заходів. У кожній парторганізації виділили відповідальних за цю ділянку роботи. Вони уважно вивчали, аналізували і узагальнювали матеріали, оперативно допомагали розвиткові руху за комуністичну працю. Справи в районі і колгоспі «Россия» поліпшилися. В ході змагання партком і правління артїлі багато займалися питаннями організації праці. Було укрупнено бригади, всі виробничі дільниці переведено на госпрозрахунок. У 1964 р. в колгоспі почала здійснюватися спеціалізація сільськогосподарського виробництва. В артїлі введено продумані форми заохочування передовиків виробництва. Все це стало важливим засобом раціонального використання матеріальних ресурсів, підвищення прибутковості кожного гектара землі і зниження собівартості продукції.

Парторганізація артїлі під керівництвом Шебекінського парткому вела цілеспрямовану, наполегливу боротьбу за високу якість сільськогосподарських робіт, за підвищення культури землеробства, а головне — за застосування нових, прогресивних методів у виробництві. У колгоспі в 1962—1963 рр., наприклад, випробувалися різні засоби і строки сівби, урожайність сортів озимої пшениці, проса та інших культур.

Використання кращих сортів насіння, добрий нагляд за посівами забезпечили колгоспові в 1963 р. прибуток від рослинництва в 610 тис. крб.⁵. Організуючи змагання, партійна організація артїлі приділяла увагу кожному трудівникові, намагаючись прищепити йому прагнення працювати творчо. Зусилля парткому Шебекінського виробничого управління⁶, парторганізації колгоспу дали можливість спеціалізованому господарству «Россия» (голова — Герой Соціалістичної Праці тов. Руденко) посісти одне з перших місць в області.

Питання розвитку промислового і сільськогосподарського виробництва Шебекінська парторганізація розв'язувала в нерозривному зв'язку з завданнями виховання нової людини, використовуючи нові

¹ БОПА, ф. 33, оп. 1, од. зб. 655, стор. 63.

² Там же, стор. 82.

³ БОПА, ф. 4229, оп. 1, од. зб. 4, стор. 15.

⁴ БОПА, ф. 1712, оп. 1, од. зб. 99, стор. 6.

⁵ Матеріали Обласної партійної конференції від 5 січня 1963 р.

⁶ Парткому, а потім РК КПРС.

форми партійно-політичної та організаційної роботи. Парторганізації колгоспів «Ленинський путь», «Родина», «Первое мая» підготували і провели теоретичні конференції на тему «Виховання нової людини в умовах колгоспного села». Конференції викликали великий інтерес і гаряче схвалення трудівників сільського господарства¹.

Бюро парткому виробничого управління, узагальнюючи досвід теоретичних конференцій, своїм рішенням від 13 серпня 1963 р. схвалили цей захід і запропонувало провести теоретичні конференції по даній темі «в усіх партійних організаціях колгоспів, розкриваючи приклад сумлінного ставлення до праці і суспільної власності і ведучи рішучу боротьбу проти осіб, що ухиляються від суспільної праці»².

Протягом 1963 р. з секретарями парторганізацій, головами колгоспів, бригадирами комплексних бригад і спеціалістами сільського господарства у кращих господарствах району відбулося 22 семінари по вивченню передового досвіду і досягнень науки³. За рішенням бюро парткому від 13 березня 1964 р. в районі з 15 березня по 15 травня 1964 р. пройшла естафета учасників руху за комуністичну працю⁴. Під час естафети організовувалися звіти колективів, яким було вже присвоєно звання комуністичних, обговорювалися завдання по виконанні соціалістичних зобов'язань, називалися імена кращих. Естафета сприяла формуванню у робітників, колгоспників, особливо у молодих, свідомого ставлення до праці, почуття трудової дисципліни, робітничої честі. Керуючись важливим положенням про те, що участь у русі за комуністичну працю — справжня школа комуністичного виховання трудящих, первинні парторганізації району проводили дні майстрів, збори бригадирів, бесіди з членами бригад, що вступають у змагання за комуністичну працю. У районі періодично відбувалися наради і з'їзди різних категорій працівників, де підбивалися підсумки соціалістичного змагання. За підсумками 1963 р. було проведено з'їзд передовиків сільського господарства. Його учасники викликали на соціалістичне змагання трудівників Валуйського району Белгородської і Вовчанського — Харківської області⁵. У травні 1964 р. Шебекінський партком провів районний зліт ударників комуністичної праці⁶. Досвід роботи Шебекінської парторганізації по керівництву змаганням показує, як партійні організації спрямовують рух за комуністичну працю, узагальнюючи ініціативу трудящих мас. Тут цілий комплекс заходів, за допомогою яких партійні органи поширюють досвід.

Підносячи рівень організаторського і політичного керівництва рухом за комуністичну працю, Обласний комітет партії систематично вносив дані питання на бюро, активи, пленуми. Бюро Обкому КПРС уважно вивчило роботу Белгородського міськкому партії по пропаганді і впровадженню досягнень науки і передового досвіду у виробництві і прийняло 11 червня 1963 р. спеціальну постанову «Про керівництво Белгородського МК КПРС пропагандою і впровадженням досягнень передового досвіду у виробництві». У тому ж році бюро розглянуло питання про керівництво парторганізації Олексіївського району руху за комуністичну працю⁷. При обговоренні на пленумі Обкому КПРС питання «Про стан ідеологічної роботи в обласній партійній організації» було докладно охарактеризовано стан руху за комуністичну працю.

¹ БОПА, ф. 4229, оп. 1, од. зб. 4, стор. 164.

² Там же, стор. 165.

³ БОПА, ф. 4294, оп. 1, од. зб. 123, стор. 49.

⁴ Там же, стор. 51.

⁵ Там же, стор. 52.

⁶ Там же, стор. 239.

⁷ Там же.

в області у розглядуваний період¹. Велике значення у поліпшенні керівництва соціалістичним змаганням відіграли постанови пленуму Обкому КПРС «Про заходи по впровадженню передового досвіду і досягнень науки у сільськогосподарське виробництво», «Про роль первинних партійних організацій колгоспів і радгоспів у виконанні зобов'язань по продажу державі продуктів сільського господарства»². Основна увага парторганізацій у цей період була спрямована на поліпшення організації праці, зміцнення трудової дисципліни. Обком партії по-діловому піклувався про те, щоб усе передове, що народжується на виробництві, дістало масового поширення, велося на науковій основі; викорінювались галас, парадність. У рішеннях Обкому партії відзначалися й недоліки в організації нової форми змагання: слабка активність в русі інженерно-технічних працівників і службовців, деякі елементи формалізму у керівництві змаганням; крім того, прийняті зобов'язання підготовлялися нерідко без аналізу діяльності колективу, в них не відображувалися питання впровадження передового досвіду, підвищення загальноосвітнього і культурного рівня робітників, поліпшення умов праці. Обком партії піддав різкій критиці Валуйський, Борисовський, Прохорівський райкоми партії за неухважність до цих питань. У районах допускалися випадки, коли в змагання вступали невідповідні до цього підприємства, колгоспи, тваринницькі ферми. Зобов'язання не підкріплювалися цілеспрямованою роботою серед людей, внаслідок цього окремі бригади комуністичної праці розпадалися, траплялися прогули, випивки³.

У деяких партійних організаціях учасникам руху дуже поспішно присвоювалися почесні звання. Певну роль у цьому відіграло укорінене визначення змагання, як змагання за звання ударника або колективу комуністичної праці. Звання, обернене в ціль змагання, позбавляє його будь-якої перспективи⁴. Рух за комуністичну працю — змагання, а не тимчасова кампанія, завершена присвоєнням звання. Розраховане воно на тривалий час. Людина, удостоєна звання ударника комуністичної праці, повинна бути не просто добрим робітником, який виконує виробничі завдання, а й справжнім борцем за комуністичні ідеали, і своїм прикладом заохочувати інших. Ленін вимагав обережно ставитися до слова «комуністичний», попереджував проти порожньої похвальби. З приводу назви «комуна» він говорив, що «таку почесну назву треба завоювати довгою і впертою працею, завоювати доведеним *практичним* успіхом у будівництві дійсно комуністичному»⁵. Жовтневий (1968 р.) Пленум ЦК КПРС поставив перед партійними організаціями завдання: ще вище підняти значення соціалістичного змагання, постійно приділяти йому увагу, знаходити нові, цікаві форми змагання, широко показувати досвід передовиків виробництва⁶.

Разом з партійними організаціями області роботою по керівництву соціалістичним змаганням займалися профспілкові і комсомольські організації. Це питання систематично обговорювалося на президіях Облпрофради, засіданнях бюро ОК ВЛКСМ. В обласному центрі, містах і районах області провадилися семінари з головами фабрично-заводських місцевих комітетів, присвячені організації і керівництву рухом за комуністичну працю.

¹ БОПА, ф. 1, оп. 32, од. зб. 197, стор. 31.

² БОПА, ф. 4294, оп. 1, од. зб. 20, стор. 94.

³ БОПА, ф. 4295, оп. 1, од. зб. 88, стор. 85.

⁴ Див. ж. «Коммунист», 1966, № 12, стор. 47.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 383.

⁶ Див. Л. І. Брежнев. Про хід виконання рішень XXIII з'їзду і Пленумів ЦК КПРС з питань сільського господарства. Доповідь на Пленумі ЦК КПРС, 30 жовтня 1968 р.; «Правда», 31 жовтня 1968 р.

Президія Обласної ради професійних спілок ухвалила і поширила такі цінні починання, як складання особистих зобов'язань, дострокове виконання завдань підвищення продуктивності праці, похід за економію і ощадливість та ін.¹

Розвиток руху за комуністичну працю був у центрі уваги проведених нарад по галузях промисловості. Вони підбили підсумки змагання, узагальнили досвід роботи кращих колективів і ударників, намітили заходи до більш масового розвитку руху². Нагромаджений досвід змагання трудящих області під девізом «Учитися жити й працювати по-комуністичному» було узагальнено на обласних нарадах учасників змагання. В обласному зльоті передовиків виробництва, що відбувся у травні 1960 р., взяло участь понад 600 чоловік³. На ньому обговорювався хід змагання розвідників майбутнього, завдання залучення до нього нових трудівників. Учасники наради звернулися з закликом збільшувати ряди послідовників В. Гаганової, підтягувати відстаючі ділянки, посилати туди кращих організаторів. Обласні наради бригад і ударників комуністичної праці були проведені в 1962—1964 роках.

Велика робота парторганізацій області забезпечила активну участь у русі розвідників майбутнього трудівників міста й села. До 1968 р. понад 37 тис. робітників, службовців, колгоспників були удостоєні високого звання — ударник комуністичної праці. Почесне звання колективів комуністичної праці присвоєно 1569 бригадам, 588 змінам і ділянкам, 16 підприємствам і установам⁴.

Для розвитку руху за комуністичну працю в області характерно те, що він вийшов за рамки промисловості, транспорту, сільськогосподарського виробництва і став поширюватися серед людей найрізноманітніших професій. Змагання розгорнулося не тільки у виробничих колективах, а й між ними, з іншими районами та областями. Трудівники Белгородської області протягом ряду років змагаються з трудівниками Харківщини. Організовано соціалістичне змагання між районами Белгородської, Курської і Воронежської областей. Різносторонні зв'язки, обмін досвідом між підприємствами, перевірка та взаємоперевірка взятих зобов'язань районами і областями конче корисні і необхідні. Вони сприяють розвитку змагання, вносять в життя багато нового і цікавого, допомагають бачити не тільки добре й цінне, а й недоліки в роботі колективів.

Розвиток руху за комуністичну працю, керівною і спрямовуючою силою якого стали партійні організації, відіграв велику роль в успішному виконанні трудящими області семирічного плану. Праця белгородців високо оцінена країною — область нагороджено орденом Леніна.

XXIII з'їзд КПРС підкреслив: «Першорядним завданням ідеологічної роботи є мобілізація зусиль робітничого класу, селянства, інтелігенції на активну боротьбу за побудову комуністичного суспільства в нашій країні»⁵.

Тому і надалі необхідна значна робота партійних, радянських, профспілкових організації по вихованню мас у дусі комуністичного ставлення до праці.

¹ Поточний архів Облпрофради. Справка про стан руху за комуністичну працю на підприємствах області, лютий 1964 р., стор. 1—4.

² БОПА, ф. 4295, оп. 1, од. зб. 88, стор. 85.

³ Газ. «Белгородская правда», 8 травня 1960 р.

⁴ Газ. «Белгородская правда», 12 жовтня 1969 р.

⁵ Матеріали XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. К., Політвидав України, 1966, стор. 184.